

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas

Pedagogikos katedra

**3-5 METŲ AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ
SUTRIKIMŲ, UGDYMO GALIMYBĖS IKIMOKYKLINIO
UGDYMO ĮSTAIGOJE**

Šeimos edukologijos ir vaiko teisių apsaugos studijų programos magistro baigiamasis darbas

Darbo autorius

HMIŠE17 gr. stud. Renata Skvirbienė

Darbo vadovas

lekt. dr. Vaidas Viršilas

Klaipėda, 2019

SANTRAUKA

Skvirbienė R. 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Šeimos edukologijos ir vaiko teisių apsaugos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovas lekt. dr. Vaidas Viršilas, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2019 – 70 p.

Raktažodžiai: 3-5 metų amžiaus vaikai, elgesio ir emocijų sutrikimai, ikimokyklinis ugdymas.

Pastaruoju metu vis dažniau akcentuojama, kad daugėja 3-5 metų amžiaus vaikų, patiriančių psichosocialinės adaptacijos, emocijų ir elgesio sunkumų (hiperaktyvumas, savireguliacijos sutrikimai, agresyvumas ir kt.). Nedidelė profesionalių, palankių emocijų ir elgesio sutrikimų patiriančių vaikų ugdymui paslaugų pasiūla ikimokyklinėse ugdymo įstaigose įpareigoja pedagogus imtis iniciatyvos spręsti ir koordinuoti šias problemas. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai dažnai susiduria su psichologinių žinių trūkumu, nežinojimu, kaip elgtis su emocijų ir elgesio sutrikimų patiriančiais vaikais, šiuolaikinės darbo su šeima metodikos stoka, todėl pedagogės taiko pačių atrastus ugdymo būdus. Šio darbo tikslas – atskleisti 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų ugdymo galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Darbą detalizuoja tokie uždaviniai: atskleisti elgesio ir emocijų sutrikimų sampratą; išryškinti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, teorinius aspektus; išryškinti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigoje; parengti rekomendacijas, dėl efektyvesnio emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo. **Rezultatai:** Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo galimybių ikimokyklinio ugdymo įstaigoje tyrimo rezultatai atskleidė, kad pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai yra: didelis vaikų skaičius grupėse, kuris apriboja jų individualaus darbo su EES turinčiu vaiku galimybes. Taip pat identifikuotas ir psichologo bei elgesio terapijos specialistų trūkumas bei pačių pedagogų neužtikrintumas dėl turimų įgūdžių ir žinių pakankamumo dirbant su EES turinčiais vaikais. Visos šios problemos leidžia išskirti ir galimybes bei tobulinimo kryptis, kurios turi būti įgyvendinamos, siekiant užtikrinti vaiko poreikių tenkinimą ir aukštą ugdymo kokybę. Analizuojant ikimokyklinio ugdymo įstaigos pedagogų požiūrį į esamą situaciją nustatyta, kad EES turinčių vaikų integracija įprastoje vaikų grupėje yra sudėtinga. Nors taikomi įvairūs vaikų elgesį ir emocijas valdantys būdai/metodai, pasitelkiamos strategijos, tačiau trūksta darbo su EES turinčiais vaikais metodologijos, kuri leistų vadovautis universaliomis rekomendacijomis ir sistemizuoti ugdymo procesą. Nors pedagogai deda pastangas ir domisi darbo su EES turinčiais vaikais ypatumais, stengiasi sukurti fiziškai palankią aplinką, ugdo savo kompetencijas, plėtoja bendradarbiavimą su tėvais, tačiau riboti ištekliai, kartais tėvų nevisiškas įsitraukimas į pagalbos bei bendradarbiavimo procesą, nepadedą užtikrinti nuoseklaus ugdymo proceso. Problemos siejamos ne tik su ugdymo įstaigos materialiais ištekliais, tačiau ir su pačių vaikų suvokimu, koks elgesys ar emocijų reiškimo būdas yra priimtinas, o kuris ne. Šiuo atveju labai svarbus individualus darbas su vaikais, tačiau patys pedagogai fiziškai nėra pajėgūs skirti vaikams tiek laiko, kiek būtų reikalinga, norint pasiekti sėkmingų ugdymo rezultatų.

SUMMARY

Skvirbienė R. Educational possibilities in pre-school institutions for children 3-5 years of age with behavioral and emotional disorders. Master's Thesis in Family Education and Child Rights Studies. Supervisor let. dr. Vaidas Viršilas, Klaipeda University: Klaipeda, 2019 – 70 p.

Keywords: 3-5 year old children, behavioral and emotional disorders, preschool education.

Recently, it is increasingly emphasized that children aged 3-5 years are experiencing difficulties with psychosocial adaptation, emotions and behavior (hyperactivity, self-regulation disorders, aggression, etc.). The provision of services to pre-school educational institutions for children with professional, favorable emotions and behavioral disorders obliges teachers to take the initiative to address and coordinate these issues. Preschool educators often face a lack of psychological knowledge, ignorance of how to deal with children with emotional and behavioral disorders, a lack of modern working methods with their families, and so educators use self-discovered ways of education. The aim of this work is to reveal 3-5 years old children with behavioral and emotional disorders in pre-school education. The following tasks detail the work: to reveal the concept of behavior and emotional disorders; to highlight the theoretical aspects of pre-school education for children aged 3-5 years with behavioral and emotional disorders; to highlight the educational opportunities of 3-5 year old children with emotional and behavioral disorders in pre-school education; to develop recommendations for more effective education of 3-5 years old children with emotional and behavioral disorders. **Results:** The results of the study on educational opportunities for 3-5-year-olds with emotional and behavioral disorders in pre-school education have shown that the main challenges faced by pre-school educators are: the high number of children in groups, which limits their individual work with a child with a EES. There is also a shortage of psychologist and behavioral therapists, as well as the uncertainty of the teachers themselves about the skills and knowledge available to children with EES. All of these problems allow us to distinguish between the possibilities and the directions of improvement that have to be implemented in order to satisfy the needs of the child and high quality of education. Analyzing the attitudes of preschool educators to the current situation, it has been found that the integration of children with EES in the normal child group is difficult. Although different ways / methods are used to control children's behavior and emotions, strategies are used, but there is a lack of methodology for working with children with EES that would allow for universal guidance and systematization of the education process. While educators are making efforts and are interested in the peculiarities of working with children with EES, they are striving to create a physically supportive environment, develop their competencies, develop collaboration with parents, but limited resources, sometimes the inadequate involvement of parents in the process of assistance and cooperation, do not help to ensure a consistent educational process. Problems are related not only to the material resources of the educational institution, but also to the perception of the children themselves what behavior or way of expressing emotions is acceptable and which is not. In this case, individual work with children is very important, but the teachers themselves are not physically able to allocate children as much time as necessary to achieve successful educational outcomes.

LENTELIŲ SĄRAŠAS

Eil. Nr.	Lentelės antraštė	Psl.
1 lentelė.	Vaiko pykčio kilimo priežastys, proc.	33
2 lentelė.	Vaikų bandymo keisti savo elgesį dažnumas, proc.	34
3 lentelė.	Prevencinių programų taikymo praktikoje dažnumas, proc.	37
4 lentelė.	Tiriamųjų kvalifikacinių kategorijų ir jų taikomų prevencinių programų vidutiniai rangai	38
5 lentelė.	Elgesio ir emocijų valdymo strategijų naudojimo dažnumas, proc.	39
6 lentelė.	Aplinkos pritaikymo būdai 3-5 metų amžiaus vaikams, turintiems EES, proc.	41
7 lentelė.	Būdų, kuriais valdomas netinkamas vaiko elgesys, taikymo dažnumas, proc.	41
8 lentelė.	Tiriamųjų turimų įgūdžių ir žinių pakankamumo vertinimas pagal turimą išsilavinimą, proc.	43
9 lentelė.	Darbo su EES turinčiais 3-5 metų amžiaus vaikais kompetencijų tobulinimo būdų dažnumas, proc.	43
10 lentelė	Pedagogų požiūris į galimybes spręsti laiko trūkumo problemą.	47
11 lentelė	Pagalbos būdai 3-5 metų amžiaus vaikams, nenorintiems keisti savo elgesio.	47
12 lentelė	Pedagogų elgsena, kai 3-5 metų amžiaus vaikui kyla pyktis.	49
13 lentelė	Pedagogų požiūris į konfliktų valdymo, tolerancijos ugdymo reikšmę ikimokykliniame amžiuje.	50
14 lentelė	Pedagogų požiūris į bendradarbiavimo su tėvais plėtojimo galimybes.	51
15 lentelė	Pedagogų taikomos strategijos darbe su 3-5 metų amžiaus vaikais, turinčiais EES, vertinimas.	52
16 lentelė	Pedagogų požiūris į ugdymo aplinkos pritaikymą darbui su 3-5 metų amžiaus vaikais turinčiais EES.	53

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

Eil. Nr.	Paveikslų antraštė	Psl.
1 pav.	Elgesio ir emocijų sutrikimų klasifikavimas	12
2 pav.	Elgesio ir emocijų sutrikimus lemiantys veiksniai	15
3 pav.	Elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems 3-5 metų amžiaus vaikams pagalbos organizavimo aspektai ugdymo procese	16
4 pav.	Specialistų, teikiančių pagalbą švietimo įstaigoje, funkcijos	17
5 pav.	Pagrindinės taisyklės, padedančios suvaldyti vaiko neigiamą elgesį	28
6 pav.	Aktualiausios problemos tiriamųjų kasdieniame darbe, dirbant su EES turinčiais 3-5 metų amžiaus vaikais, proc.	33
7 pav.	Požymių, labiausiai atitinkančių EES turintį vaiką vertinimas, proc.	35
8 pav.	Vaikų, turinčių EES, poreikių tenkinimą ribojantys veiksniai, proc.	36
9 pav.	Tinkamiausi ugdymo kokybę sąlygojantys veiksniai, proc.	40
10 pav.	Specialistų trūkumo vertinimas, proc.	42
11 pav.	Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių, proc.	45
12 pav.	Tiriamųjų pasiskirstymas pagal išsilavinimą, proc.	45
13 pav.	Tiriamųjų pasiskirstymas pagal kvalifikacinę kategoriją, proc.	46

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. 3-5 METŲ AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ, UGDYMO TEORINIAI PAGRINDAI.....	10
1.1. Elgesio ir emocijų sutrikimų samprata	10
1.2. Elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys.....	12
1.3. Pagalbos organizavimo būdai elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiam 3-5 metų amžiaus vaikui.....	15
1.4. Pozityvios pedagoginės priemonės, vykdant elgesio ir emocijų sutrikimų prevenciją	20
1.5. Bendradarbiavimas su tėvais	26
2. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS	29
2.1. Tyrimo metodologinės nuostatos.....	29
2.2. Tiriamieji	29
2.3. Tyrimo organizavimas	30
2.4. Tyrimo metodika.....	30
3. TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS.....	32
4. DISKUSIJA	54
IŠVADOS	56
REKOMENDACIJOS	57
LITERATŪRA	58
PRIEDAI	62

IVADAS

Temos aktualumas. Pastaruoju metu vis dažniau akcentuojama, kad daugėja ikimokyklinio amžiaus vaikų, patiriančių psichosocialinės adaptacijos, emocijų ir elgesio sunkumų (hiperaktyvumas, savireguliacijos sutrikimai, agresyvumas ir kt.). Spartus šiandieninio gyvenimo tempas kelia naujus reikalavimus ir 3-5 metų vaikui (ikimokyklinio amžiaus vaikui), besirengiančiam tapti aktyviu mokyklos nariu. D. Malinauskienės teigimu, vaiko brandinimas mokyklai, t.y. visų jo fizinių ir psichinių galių puoselėjimas, teigiamos socialinės ir emocinės patirties įgijimas, pažinimo motyvacijos žadinimas, kūrybiškumo skatinimas gali vaikams padėti lengviau prisitaikyti esamoje situacijoje (Malinauskienė, 2006, 16 p.).

Vaiko elgesio ir emocijų problemų apžvalga bei analizė prasminga dėl kelių priežasčių. Visuomenėje egzistuoja dažnai nepagrįstas ir vienpusis požiūris, kad vaikas „išsaug savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos atidesnio susidomėjimo. Kiekviena mažuosius auginusi šeima bei darželio auklėtojos pasiruošę pateikti pavyzdžių, kaip viena ar kita baimė, kaprizai buvo laikini, „tranzitiniai“ svečiai vaiko gyvenime. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kognityvinė, socialinė, emocinė raida iš tiesų yra nepaprastai sparti ir dinamiška, todėl konkretus vaiko vystymosi pokytis gali ir sukelti, ir sušvelninti nepageidaujamos jo elgesio apraiškas (Nasvytienė, 2005, 65 p.).

Vaikystė socialine kognityvine prasme yra vienas reikšmingiausių vaiko gyvenimo tarpinių. Socialiai reikšmingo patyrimo kaupimas prasideda šeimoje. Jos nariai padeda vaikui pažinti artimiausią aplinką, rūpinasi saugumu ir formuoja jo elgesį. Tinkamas tėvų auklėjimas padeda vaikui išsiugdyti savigarbą ir stiprų „aš“ jausmą (Bankauskienė, Jegelevičienė, 2006).

Pastaraisiais dešimtmečiais psichologai, pedagogai ir psichiatrai atkreipė dėmesį į tai, kad ir vėlesniame amžiuje išlieka nemaža dalis vaikystėje išryškėjusių elgesio ir emocijų problemų, kurios daro neigiamą įtaką asmenybės savijautai ir adaptacijai (Nasvytienė, 2005, 67 p.).

R. Geležinienė teigia, kad ugdomoji veikla yra situatyvi ir nuolat kintanti, kad kiekviena diena ugdymo įstaigoje susideda iš skirtingų situacijų ir veiklų, todėl svarbu nuolat jas apmąstyti ir surasti tinkamus, efektyvius bendravimo, veikimo su vaiku kelius (Geležinienė, 2009, 129 p.). A. Pollard pažymi, kad nėra universalių ir visoms ugdymo situacijoms tinkančių strategijų bei metodų, todėl tai, kas buvo veiksminga vienoje ugdymo situacijoje, dalyvaujant vieniems ugdymo proceso dalyviams, gali tapti visiškai neveiksminga kitose situacijose, dalyvaujant kitiems proceso dalyviams (Pollard, 2006).

Nedidelė profesionalių, palankių emocijų ir elgesio sutrikimų patiriančių vaikų ugdymui paslaugų pasiūla ikimokyklinėse ugdymo įstaigose įpareigoja auklėtojus imtis iniciatyvos spręsti ir

koordinuoti šias problemas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Tos pačios autorės nurodo, kad auklėtojos dažnai susiduria su psichologinių žinių trūkumu, nežinojimu, kaip elgtis su emocijų ir elgesio sutrikimų patiriančiais vaikais, šiuolaikinės darbo su šeima metodikos stoka, todėl pedagogės taiko pačių atrastus ugdymo būdus.

Temos iširtumas. Analizuojant mokslinius tyrimus paaiškėjo, kad Lietuvoje elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo galimybės ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, mažai tyrinėtos. Vieni tyrėjai pasirinkę elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių įtraukimui į ugdymo procesą bendrojo lavinimo mokykloje ir įgyjamų gebėjimų problematiką (A. Galkienė, 2005; R. Geležinienė, 2011). Kiti tyrėjai daugiau dėmesio skiria elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų psichikos sveikatai (D. Kušlevič-Veršėkienė, 2009; I. Kajokienė, R. Žukauskienė, 2007; V. Justickis, J. Gervytė, 2011), dar kiti mokymosi sunkumams (R. Geležinienė ir kt. 2008; R. Geležinienė, 2010, 2011). Elgesio ir emocinių sutrikimų priežastis savo darbuose analizavo tokie mokslininkai, kaip: J.J.-L. Chen (2010), D.P. Hallahan, J.M. Kauffman (2003). Pagalbos galimybes elgesio ir emocinių sutrikimų turintiems vaikams savo darbuose pristatė T. Both, M. Ainscow (2000), A.F. Restori, T. Chang (2007), o L. Berkhaut, M. Dolk, S. Goorhuis-Brouwer (2010) išskyrė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikams, siekiant palengvinti ugdymo procesą svarbu parinkti tinkamiausius metodus, kurių pagrindiniu galima laikyti – žaidimus. Analizuojant pozityvias pedagogines priemones, taikomas ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius vaikus, savo darbuose pristatė: R.M. Berns (2010), J. Gray (2009), E. Lawrence Shapiro (2008), L. Porter (2003), Buttner (1998). Ugdymo procese dirbant su elgesio ir emocinių sutrikimų turinčiais ikimokyklinio amžiaus vaikais svarbu ne tik pedagogai, tačiau ir jų bendradarbiavimas su vaikų tėvais. Šio bendradarbiavimo svarbą savo darbuose pabrėžė D. Szarkowicz (2006), S. Harland (2005) ir S.B. Rimm (1998).

Tyrimo objektas – 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tikslas – atskleisti 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų ugdymo galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Uždaviniai:

1. Atskleisti elgesio ir emocinių sutrikimų sampratą.
2. Išryškinti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje, teorinius aspektus.
3. Išryškinti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

4. Parengti rekomendacijas, dėl efektyvesnio emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo.

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros analizė;
- Anketinė apklausa ir struktūruotas interviu;
- Kiekybinio ir kokybinio tyrimo rezultatų analizė.

Tyrimo dalyviai. Tyrimas atliktas Šilutės rajono ikimokyklio ugdymo įstaigose. Tyrimo imtis – tikslinė.

Darbo struktūra. Šį magistro baigiamąjį darbą sudaro: santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, keturios dalys, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas, priedai.

Pirmoje darbo dalyje analizuojama mokslinė literatūra. Antroje dalyje supažindinama su tyrimo metodika ir organizavimu. Trečioje darbo dalyje pristatomi ir aptariami tyrimo rezultatai.

1. 3-5 METŲ AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ, UGDYMO TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Elgesio ir emocijų sutrikimų samprata

Mokslinėje literatūroje, analizuojant vaikų socialinių, asmeninių vidinių ar tarpasmeninių santykių problemas, dažnai tenka aptikti ir šias sąvokas: emocijų sutrikimai, elgesio sutrikimai. Įvairių sričių specialistai šiuos sutrikimus apibrėžia skirtingai.

A. Dervinytės-Bongarzoni nuomone, vykstant visuomenės pokyčiams, kartu kinta elgesio ir emocijų sutrikimų samprata. Iki nepriklausomybės atkūrimo vyravo klinikinė-didaktinė paradigma, kurią sparčiai keičia socialinė-interakcinė paradigma (Dervinytės-Bongarzoni, 2008, 38 p.). Panašios nuomonės laikosi R. Geležinienė teigdama, kad elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių ugdymas pereina nuo medicininio (klinikinio) prie socialiai konstruojamo ugdymo modelio (Geležinienė, 2011, 130 p.).

Elgesio ir emocijų sutrikimai – tai heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ir emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų, bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ir prasta elgesio reguliacija (Geležinienė, Vasiliauskienė, Vyšniauskienė, 2011, 145 p.).

Elgesio ir emocijų sutrikimai skirstomi įvairiai: socialiniai emocijų ir elgesio sunkumai (neįprastos reakcijos į tam tikras aplinkybes: netinkami veiksmai, fobijos (baimės), uždarumas, įsitraukimas į nukalstamą veiklą, depresija ir saviagresija). Aktyvumo ir dėmesio sunkumai (vaikai, kurių psichiatras jau pateikė išvadą apie raidos problemas, taip pat patiriantys dėmesio sukaupimo sunkumų, hiperaktyvūs, impulsyvūs vaikai (Geležinienė, Vasiliauskienė, Vyšniauskienė, 2011, 148 p.).

Elgesio ir emocijų sutrikimai reiškiasi keliais lygiais:

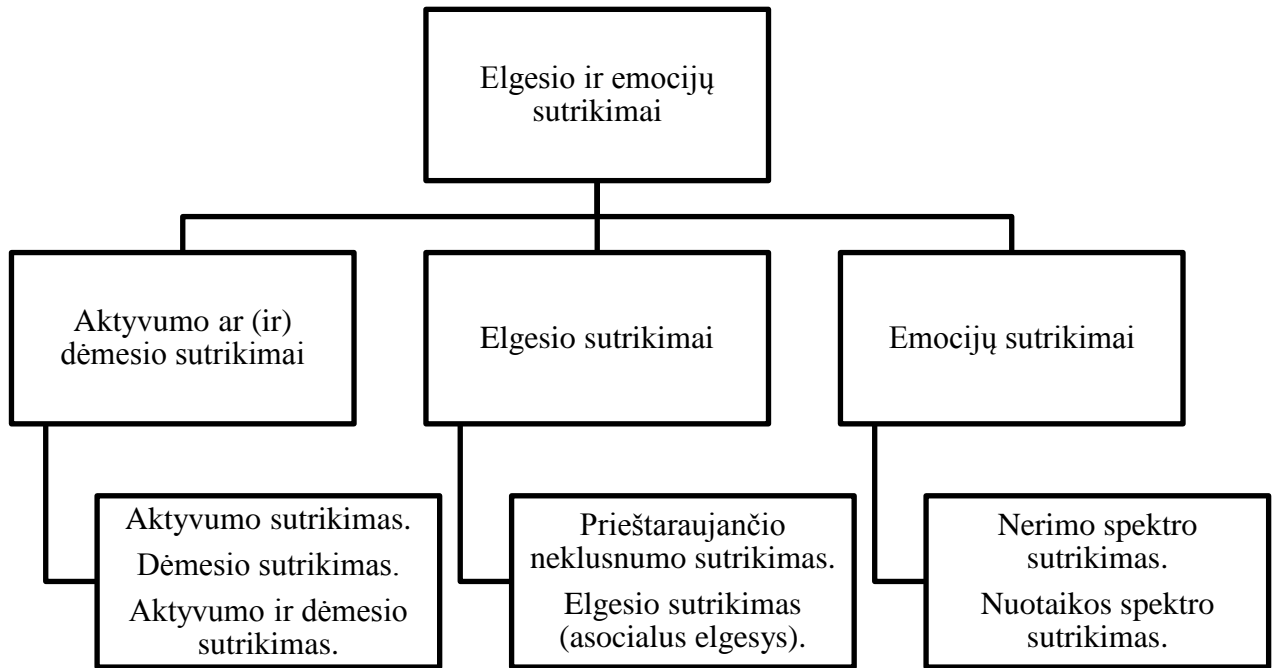
- nežymus - kai vaiko elgesį galima nesunkiai kontroliuoti ir valdyti, taikant tam tikras ugdymo strategijas;
- vidutinis - kai reikalinga papildoma specialistų pagalba;
- labai žymus - kai mokinio problemos sprendžiamos specializuotose mokyklose (Galkienė, 2005, 72 p.).

V. Ribakovienė mini tokius vaikų emocinių sutrikimų simptomus: dažnai užplūstantys jausmai, kad esi nemylimas, nelaimingas, liūdnas, menkavertiškumo ir vienišumo jausmai, nerimas, darželio baimė susijusi su nuogastavimais atsiskirti nuo namiškių (Ribakovienė. 2005, 25 p.).

Kalbant apie vaiko elgesio ar emocijų problemas privalu atskirti vaiko gyvenime atsiradusius sunkumus nuo sutrikimų. Edukacinėje praktikoje dažniau susiduriama ne su elgesio ar emocijų sutrikimais, bet su elgesio ar emocijų sunkumais. Tai - sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ar emocijų požymiai, trukdantys asmens socializacijai ir saviraiškai. Jei vaiko elgesys ar emocijos trukdo jo socialinei adaptacijai ir saviraiškai (neleidžia atsiskleisti), tačiau požymių nepakanka sutrikimui nustatyti, laikoma, kad vaikas turi elgesio ar emocijų sunkumų. Jie gali reikštis netinkamu, nepriimtinu, agresyviu, provokuojamu, įžūliu elgesiu tam tikrose situacijose, staigiais emocijų pokyčiais, menku savęs vertinimu, nerimu, susirūpinimu, baimėmis. Tačiau šie sunkumai atsiranda tik tam tikrose situacijose, yra laikini ir gali būti veiksmingai sprendžiami laiku suteikiant kokybišką pagalbą. Elgesio ar emocijų sunkumai tampa labai aktualūs, kai toks vaikų elgesys išlieka stabilus, veikia vaiko prisitaikymą gyvenime ir gali virsti sutrikimais (Švietimo ir mokslo ministerija, 2017).

Remiantis tradicine diagnostine ir statistine psichikos sutrikimų klasifikacija, elgesio sutrikimai, apibrėžiami kaip pastovūs ir nuolat pasikartojantys elgesio modeliai, pasireiškiantys kitų žmonių teisių nepaisymu arba amžiaus neatitinkančiu socialinių normų pažeidimu (Barkauskienė, Kundrotaitė, Grauslienė, Gervinskaitė – Paulaitienė, Čekuolienė, Zbarauskaitė, 2014, 22 p.).

Analizuojant Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos dokumentus pastebima, kad elgesio ir emocijų sutrikimai yra skirstomi į tris grupes (1 pav.), kurios pristatomos mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos sąraše, patvirtintame 2011 metais. Pirmiausia svarbu pažymėti, kad šiame tvarkos apraše elgesio ir emocijų sutrikimai apibūdinami kaip „heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar (ir) emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar (ir) prasta elgesio reguliacija“. Galima pastebėti, kad pateikiama elgesio ir emocinių sutrikimų samprata suprantama kaip grupinė ir kompleksiškai vykstančių elgesio ir emocinių reakcijų vykimasis.

1 pav. Elgesio ir emocijų sutrikimų klasifikavimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašą, 2011

Analizuojant 1 paveiksle pateikiama skirstymą galima pastebėti, kad prie emocinių ir elgesio sutrikimų taip pat priskiriami aktyvumo ir dėmesio sutrikimai, kurie pradeda ryškėti jau ikimokykliniame amžiuje. Pagrindiniai aktyvumo ir dėmesio sutrikimų bruožai: nesugebėjimas sukonzentruoti dėmesio, pavyzdžiui, darbų nepabaigimas; padidėjęs vaiko aktyvumas arba hiperaktyvumas; impulsyvumas.

Apibendrinant, elgesio ir emocijų sutrikimų sąvokas galime apibrėžti kaip elgesio tipus, kurie neatitinka visuomenėje socialiai priimtino elgesio pavyzdžių, normų ar taisyklių. Taip pat kalbant apie vaiko elgesio ar emocijų problemas privalu atskirti vaiko gyvenime atsiradusius sunkumus nuo sutrikimų, nes edukacinėje praktikoje dažniau susiduriama ne su elgesio ar emocijų sutrikimais, bet su elgesio ar emocijų sunkumais.

1.2. Elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys

Elgesio problemos ir sutrikimai vaikystėje yra didelį susirūpinimą kelianti problema, nes destruktivaus elgesio apraiškos sukelia daug neigiamų padarinių ne tik tokių sunkumų turintiems vaikams, bet ir aplinkiniams - tiek artimiausiai socialinei aplinkai, tiek didesnei visuomenės daliai (Barkauskienė, Kundrotaitė, Grauslienė, Gervinskaitė-Paulaitienė, Čekuolienė, Zbarauskaitė, 2014,

25 p.). Elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys yra kompleksinės. Turi reikšmės šeimos santykiai, socialinė aplinka, genetiniai faktoriai, vaiko konstituciniai ypatumai, temperamentas (Lesinskienė, Karalienė, 2008, 12 p.).

Šeima yra pirmoji vaiko socializacijos institucija. Tėvų taikomas vaikų auklėjimo būdas įtakoja vaikų elgesį ir santykius su aplinkiniais. Manoma, kad vaikai, augantys daugiavaikėse, nepilnose šeimose ir auklėjami tėvų, turinčių žemesnį išsilavinimą, elgesio sutrikimų turi dažniau, tačiau tokia nuomonė yra paviršutiniška (Galkienė, 2005, 105 p.). Tiesa, kad neretai šeimoje slypi vaiko elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys, tačiau, dažniau jas lemia ne socialinė padėtis, o vaikų auklėjimo stilius. Vaikai, stokojantys tėvų dėmesio, nerandantys artimo, šilto ryšio su tėvu ar motina, patiriantys smurtą šeimoje, kenčiantys nuo nestabilių, nuolat kintančių tėvų reikalavimų, nesaugūs piktnaudžiaujančių svaigalais tėvų vaikai, praranda emocinę pusiausvyrą, išgyvena nuolatinę įtampą. Patiriant nuolatinės frustracijos, galiausiai išsivysto elgesio ir emocijų sutrikimai. (Galkienė, 2005 106 p.). A. Juodraitis pažymi, kad neigiamas vaikų emocijas provokuoja negalėjimas pasiekti laukiamo efekto ir tokia būseną įvardijama „frustracija“, o ją patyrus, dažniausiai stiprėja agresyvaus pobūdžio emocijos.

Vaiko elgesio ir emociniai sunkumai priklauso nuo vaiko lyties, amžiaus, sociodemografinių veiksnių. Berniukai dažniau turi elgesio ir emocinių sunkumų nei tokio pat amžiaus mergaitės (Chen, 2010, 464 p.). Taigi vaiko asmeniniai ypatumai ir aplinkos veiksniai turi įtakos jų emociniams ir elgesio sunkumams. Lietuvos Statistikos Departamento 2011-2012 m. duomenimis bendrojo lavinimo mokyklose mokėsi 0,2 proc. EES turinčių vaikų, tačiau ikimokyklinio amžiaus vaikų tarpe šie duomenys nėra fiksuojami, todėl EES paplitimą ikimokyklinio amžiaus vaikų tarpe įvertinti sudėtinga (Biliūnienė, Miltenienė, 2013, p. 25). L. Valytės darbe pristatomi statistiniai duomenys apie vaikų, turinčių EES pasiskirstymą pagal miesto ir kaimo vietas. Šie duomenys palyginti seni, tačiau atskleidžia, kad 2003-2006 metais atlikto tyrimo duomenimis nustatyta, kad elgesio sutrikimų turinčių vaikų skaičius miesto vietovėse sudarė 12 proc., o kaimiškose vietovėse gyvenančių – 14 proc. (Valytė, 2008, p. 20). Vertinant emocinių sutrikimų turinčių vaikų mastą nebuvo pateikiama konkrečių duomenų, tik pažymima, kad emociniai sutrikimai užima antrąją vietą vaikų tarpe pagal pasireiškiančius sutrikimus.

Kaip viena iš vaikų elgesio sutrikimų priežasčių gali būti ir tėvų skyrybos. Vaikai, išgyvenę šeimos griuvimo įtampą, iš jų kasdienybės pasitraukus vienam iš tėvų, bando atsakyti į gyvenimo iššūkius savais, neretai visuomenei nepriimtinais sprendimais (Galkienė, 2005, 107 p.).

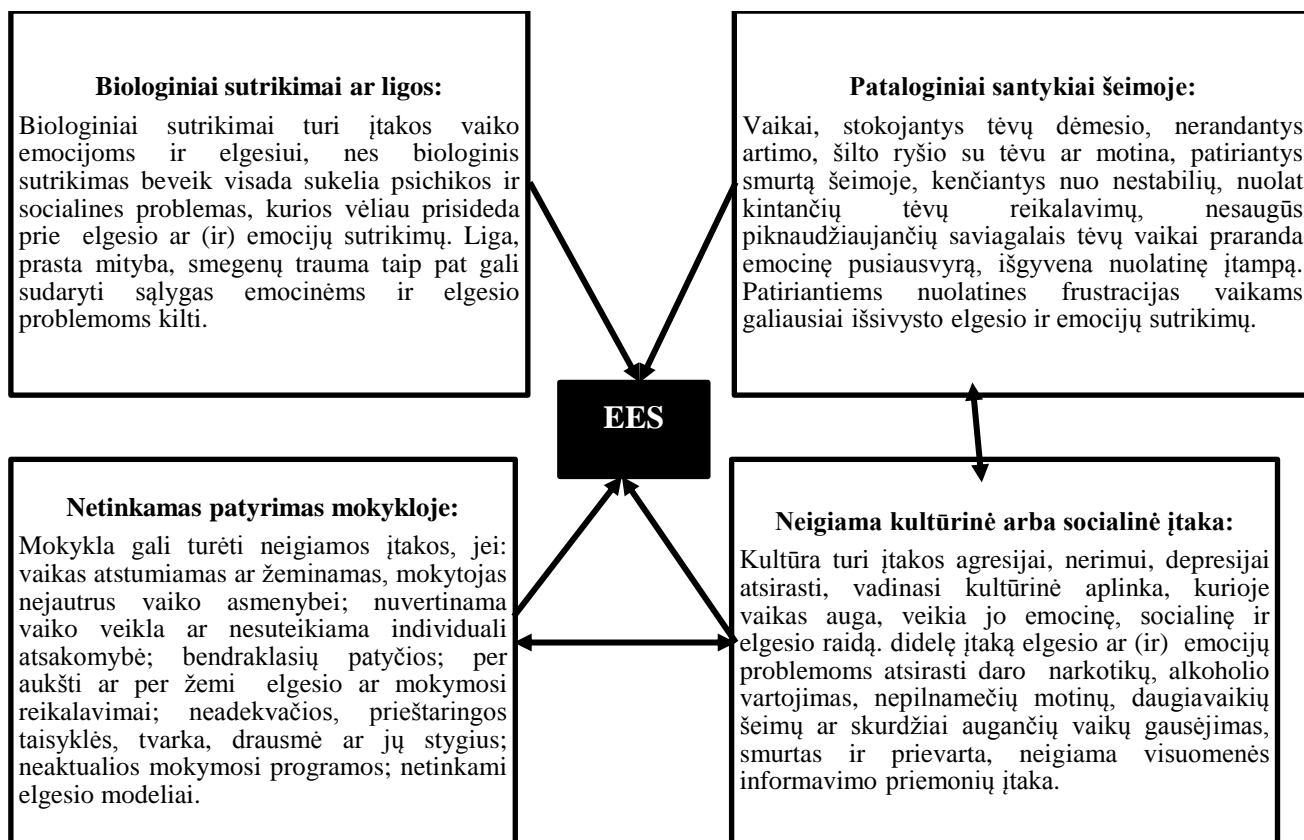
Kaip jau buvo minėta, vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų išsiskiria iš bendraamžių agresyviu elgesiu. R. Braslauskienė ir I. Jonutytė cituodamos Rosenbergą, išskiria šiuos rizikos veiksnius, įtakančius elgesio sutrikimų bei agresijos atsiradimą:

- individualūs veiksniai: anksti pasireiškusi agresija, priešiškus kitiems, socialinio pažinimo deficitas;
- šeimos veiksniai: probleminiai tėvai, silpnas emocinis ryšys su tėvais, bloga vaikų priežiūra, vaikų neapsaugojimas nuo agresijos, silpnos šeimos funkcijos;
- aplinkos/kaimynystės veiksniai: didelė koncentracija skurdžių gyventojų, žemi įsipareigojimai bendruomenei, žemas ekonominis lygis, nepastovus gyvenimo būdas, nestabili šeima.

Individualūs veiksniai - atsiranda tuomet, kai vaikas patiria pyktį, nevirtį, bejėgiškumą ir tas blogas emocijas „išlieja“ ant kitų. Prie individualių veiksnių taip pat priskiriami: nemokėjimas komunikuoti, atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje. Šeimos veiksniai: auklėjimo klaidos, vyresnių brolių nusikalstama veikla, nesėkmių ir neigiamų vertinimų dominavimas šeimoje. Aplinkos ir kaimynystės veiksniai - tai masinių informacijos priemonių demonstruojamas smurtas ir asocialios aplinkos įtaka. (Braslauskienė, Jonutytė, 2005, 42 p.).

Kuomet sunkauso elgesio vaikas pradeda lankyti ugdymo įstaigą, neturėdamas pakankamų mokymosi ir socialinių įgūdžių siekiant teigiamų rezultatų, dažniausiai toks vaikas susilaukia neigiamos reakcijos iš bendraklasių ir mokytojų, tokia situacija gali pagilinti turimas vaiko problemas. Vaikas tarsi pakliūva į neigiamos sąveikos ratą: jis vis labiau erzina pedagogą, grupės draugus, o šie erzina jį. Dar labiau pagilina problemą, kai grupės auklėtoja reikalauja vaiką negalvojančią paklusti grupės taisyklėms, arba tos taisyklės galioja tik jam vienam. Pedagogai ir tėvai gali vaikui kelti pernelyg aukštus reikalavimus, susijusius su jo elgesiu ir mokymusi, nuolat priminti jam, koks jis yra nevykėlis ir nepageidaujamas. (Hallahan, Kauffman, 2003, 217 p.).

Analizuojant elgesio ir emocijų sutrikimus lemiančias priežastis labai svarbu kompleksiškai žvelgti į šios problemos atsiradimą. Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos (2017) pateikiamoje informacijoje elgesio ir emocinių sutrikimų atsiradimą lemiantys veiksniai sugrupuojami į keturias grupes, leidžiančias apibrėžti skirtingų mokslininkų pateikiamas įžvalgas (2 pav.).

2 pav. Elgesio ir emocijų sutrikimus lemiantys veiksniai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos informaciją, 2017; Hallaham D.P., Kauffman J.M., 2003; Galkienė A., 2005

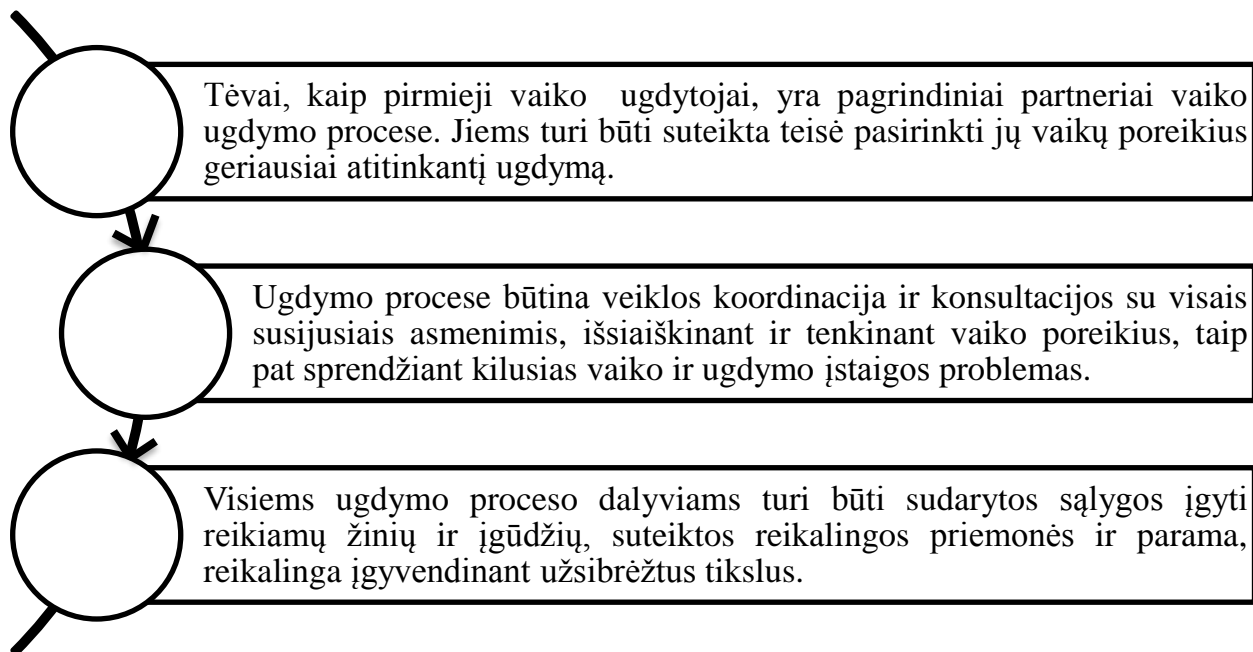
Apibendrinant galima teigti, kad elgsio ir emocijų sutrikimus gali lemti įvairios priežastys, kurios gali būti prigimtinių arba atsiradusių vaiko vystymosi etape. Prigimtiniams priežastims galima priskirti nuo vaiko gimimo diagnozuotas ligas ar biologinius sutrikimus, kurių atsiradimui poveikio tėvai ar kiti suinteresuotieji asmenys daryti negali. Kitos priežastys atsiranda vaiko vystymosi etapu, todėl EES atsiradimą nulemti gali santykiai šeimoje, socialinė aplinka, kurioje vaikas auga bei įgytos patirtys ugdymo įstaigoje. Šias priežastis ir jų atsiradimui iš dalies poveikį gali daryti tiek tėvai, tiek ugdymo specialistai, o atsirandant EES dėl minėtųjų priežasčių, taikant specializuotas priemones, galima kontroliuoti EES pasireiškimą.

1.3. Pagalbos organizavimo būdai elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiam 3-5 metų amžiaus vaikui

Elgesio ir emocijų sutrikimų turintis 3-5 metų amžiaus vaikas turi gauti sistemingą pagalbą ugdymo įstaigoje. Esant reikalui, būtina kreiptis ir į specializuotas įstaigas – pedagoginę psichologinę tarnybą, psichikos sveikatos centrą, pediatrą, šeimos gydytoją ir kt. Būtinai specialistų ir vaiko tėvų

bendradarbiavimas sprendžiant aktualias sunkios psichosocialinės adaptacijos bei mokymosi problemas (Dervinytė-Bongarzoni, 2008, 49 p.).

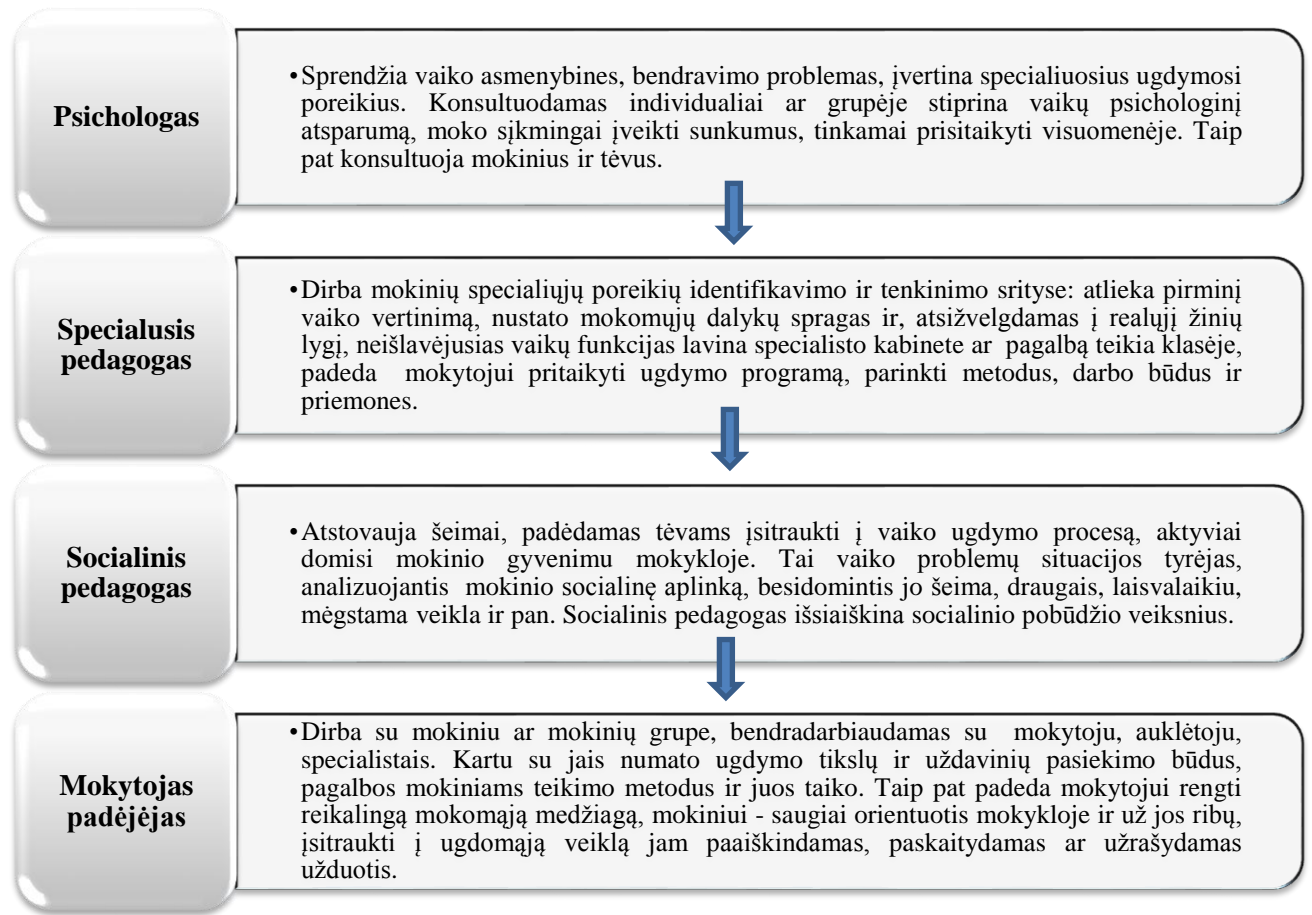
Pagalbos 3-5 metų amžiaus vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, procese, labai svarbus pedagogų, tėvų, pagalbą teikiančių specialistų bendradarbiavimas, todėl organizuojant pagalbos procesą siūlytina vadovautis tam tikrais veiksmais (3 pav.).

3 pav. Elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems 3-5 metų amžiaus vaikams pagalbos organizavimo aspektai ugdymo procese

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos informaciją, 2017

Pagal 3 paveiksle pateikiamą informaciją galima pastebėti, kad 3-5 metų amžiaus vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo proceso organizavime svarbu sukcentruoti dėmesį į palankios ugdymui (si) aplinkos kūrimą. Norint, kad švietimo įstaigoje būtų sukurta palanki ir sėkmingą ugdymo(si) procesą užtikrinanti aplinka, labai svarbus ir kitų specialistų indėlis. Kadangi elgesio ir emocijų sutrikimai yra laikomi opia problema, Lietuvoje šios problemos sprendimui yra teikiamas itin didelis dėmesys. Viena iš pagalbos formų – pedagoginė psichologinė pagalba. Mokymosi įstaigose teikiama pagalba yra priskiriama pirmajam lygmeniui, kai už pagalbos teikimą yra atsakinga švietimo įstaigų vaikų gerovės komisija. Pagalba minėtuosius sutrikimus turintiems vaikams teikia švietimo pagalbos specialistai (4 pav.).

4 pav. Specialistų, teikiančių pagalbą švietimo įstaigoje, funkcijos

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos informaciją, 2017.

Remiantis 4 paveiksle pateikta informacija galima pastebėti, kad greta tėvų ir mokytojų, į pagalbos procesą yra įtraukiami ir kiti specialistai, dalyvaujantys ne tik nustatant vaikams elgesio ir emocijų sutrikimus, bet ir organizuojant pagalbos procesą jiems.

Analizuojant ir dėmesį sutelkiant į patį pagalbos vaikams procesą ir būdus pirmiausia reikia suprasti, kad elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo klausimų sprendimas daugeliu atveju skiriasi nuo kitų vaikų. Nors socialinis ugdymas atlieka svarbų vaidmenį ugdant bet kokį vaiką, tačiau vaikams, turintiems emocijų ir elgesio sutrikimų, galima laikyti kur kas svarbesniu. Vienas iš būdingų elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų padėties požymių galima laikyti jų nesugebėjimą kurti ir palaikyti tarpasmeninių santykių su bendraamžiais, pedagogais ir t.t. Tačiau tai tik vienas iš daugelio vaiko specifinės padėties ir patirties pasekmių, kuriuos ir vadina elgesio ir emocijų sutrikimais (Červenka, 2017, 66 p.). V. Vojtova nurodo, kad vaiko, turinčio elgesio ir emocijų sutrikimų tarpasmeninių santykių problemomis galima įvardinti: mažą elgesio stabilumą (aktyvi socialinė izoliacija, agresyvus elgesys, pasitraukimas); neigiami

santykiai su kitais ir savimi. Minėti požymiai dažnai sukelia konfliktus ir atsispindi socialinėje vaiko gyvenimo, asmenybės ir patirties sferoje. Tai savo ruožtu trukdo vaiko gyvenimui, neleidžia vaikui visiškai vystyti savo individualaus potencialo ir išnaudoti savo talentus. (Vojtova, 2008).

Viena iš pagalbos tokiems vaikams priemonių – įtraukties didinimas, o švietimo kontekstu įtrauktį siūlytina suprasti kaip visų ugdytinių mokymosi ir dalyvavimo didinimo procesą. Tačiau įtrauktį galima suprasti ne tik kaip teigiamą, bet ir neigiamą procesą – atskirtį. Šiuo atveju galima kalbėti apie didesnę ir ilgiau trunkantį spaudimą tokiems vaikams, kuriuo galima pasiekti didesnę dalyvavimo lygį. Švietimo sistemoje įtrauktį siūloma suprasti kaip kliūčių visiems mokiniams mažinimą (Both, Ainscow, 2000). Svarstant pagalbos galimybes elgesio ir emocinių sutrikimų turintiems vaikams svarbu atsižvelgti į tai, kad socialinio gyvenimo sfera yra labai svarbi šiai grupei asmenų. Kaip pabrėžia K. Červenka, analizuojant pagalbos šiai vaikų grupei priemones ir galimybes, labai svarbu analizuoti solidarumo įtraukimą į švietimo sistemą (Červenka, 2017, 68). Solidarumo įtraukties svarbą galima atskleisti analizuojant įtraukimo indeksą. Kaip pažymi autorius, įtraukiančių kultūrų mokymo sritis mokyklų aplinkoje yra vadinama viena iš įtraukties sričių: integracinės politikos kūrimas; besivystančios inklūzinės praktikos kūrimas; įtrauktų kultūrų kūrimas. Š šiuos tris įtraukties indekso aspektus turi būti atsižvelgiama siekiant didinti įtrauktį mokyklose.

A. Ališauskas ir kt. atliko tyrimą, kuriuo atskleidė pedagogų požiūrį, rodantį, kad vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų turėtų būti suteikiama galimybė būti ugdomiems atskirai arba pusiau atskirai, kadangi tokiems vaikams tokiose aplinkose sukuriama palankesnės sąlygos ir teigiami pojūčiai (Ališauskas, Ališauskienė, Gedrulaitis, Melienė, Miltenienė, 2010). Autorių atliktame tyrime taip pat buvo pabrėžiama specialistų pagalbos reikšmė ir šios pagalbos stiprinimas. Kadangi anksčiau jau buvo pažymimas specialistų vaidmuo pagalbos teikimo procese, magistro darbo autorė sutinka su šiuo autorių požiūriu ir bendradarbiavimo tarp pagalbos teikėjų stiprinimu. Įdomu tai, kad A. Ališausko ir kt. tyrime dalyvavę pedagogai sumenkino savo vaidmenį ugdant vaikus, turinčius elgesio ir emocinių sutrikimus, todėl jie siūlo tokius mokinius izoliuoti namų aplinkoje arba specializuotose įstaigose. Toks pedagogų požiūris atskleidė su pedagogais susijusius probleminius aspektus: motyvacijos trūkumas; žinių ir įgūdžių dirbti su tokiais vaikais trūkumas; organizacinių įgūdžių trūkumas.

R. Adomaitytės atliktame tyrime, pedagogai išryškino kiek kitokius pagalbos būdus, galinčius padėti pasiekti pozityvių rezultatų ugdant vaikus, turinčius elgesio ir emocinių sutrikimų. Šiame tyrime dalyvavusių pedagogų nuomone reikalingas aktyvesnis tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas bei nuoširdus bendravimas su pačiais mokiniais, kuriant emocinį tarpusavio ryšį. Šio tyrimo metu taip pat pabrėžiamas poreikis tvarkyti teisinę bazę, kurioje aiškiai būtų išskiriamos

ir apibrėžiamos priemonės, būtinos taikyti tokių vaikų ugdyme. Įstatymo pakeitimai leistų didinti pedagogų žinojimą bei motyvaciją, jų įsitraukimą į ugdymo proceso kokybės kūrimą.

Mokyklos kultūra taip pat liečia „bendrų vertybių ir bendrų santykių plėtojimą“. Siekiama sukurti saugią, priimančią, bendradarbiaujančią, skatinančią bendruomenę, kurioje vertinami visi pasiekimai. Mokslinėje literatūroje, ypač užsienio autorių darbuose, gana didelis dėmesys skiriamas vaikams, turintiems elgesio ir emocinių sutrikimų. Skirtingi mokslininkai orientuoti į skirtingų ugdymo metodų taikymą ir jų naudą pagrindimą. Pavyzdžiui, A.F. Restori, T. Chang, savo darbe pristato keletą intervencinių ugdymo pobūdžio metodų, kuriuos siūloma taikyti praktikoje. Autoriai siūlo:

- savikontrolės ugdymas, už šio ugdymo procedūras atsakomybė tenka mokytojui;
- užduočių keitimas: mokytojui siūloma pasirinkti dvi skaitytinas knygas. Viena knyga būtų pageidaujama vaiko, o kita – mokymui skirta knyga. Pirmiausia mokinio prašoma perskaityti mokymuisi skirtą knygą, o tiksliau ją skaityti 10 min., tarpais užduodant mokiniui klausimus ir vertinant jo suvokimą, ką skaito. Tik perskaitęs pageidaujamą laikotarpį mokymui skirtą knygą, mokiniui leidžiama skaityti jam patinkančią knygą ir išklausoma mokinio nuomonė apie jam patinkančią knygą.
- diferencialinis stiprinimas, kuris vykdomas žodiškai giriant mokinius už jų dalyvavimą užsiėmimuose, taip formuojant teigiamas jų emocijas bei pašalinant galimas nerimo apraiškas (Restori, Chang, 2007, 17 p.).

Analizuojant pagalbos galimybes elgesio ir emocinių sutrikimų turintiems vaikams yra analizuojamos gana plačiai mokslinėje literatūroje, tačiau analizuojant pagalbos galimybes būtina atsižvelgti ir į pagalbos gavėjų amžių. Kadangi šiame darbe pagrindinis dėmesys koncentruojamas į ikimokyklinio amžiaus vaikus, labai svarbu suprasti, kokie jų poreikiai ir kokios tinkamiausios priemonės būtų ugdant tokio amžiaus vaikus. Šiuo atveju literatūroje labiausiai siūloma taikyti žaidimo metodą, kuris R. Žukauskienės laikomas vienu efektyviausių ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymui. Šiam požiūriui pritaria ir A. Adleris, kuris pažymi, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai per žaidimus gali atskleisti tarpusavio santykius, pedagogams sudaromos palankesnės galimybės stebėti ir analizuoti vaiko elgseną, emocinį stabilumą (Adleris, 2008). Taip pat autorius pabrėžia, kad žaidimą galima laikyti kaip auklėjamąją priemonę, todėl žaidimus galima priskirti vienai iš pagalbos galimybių.

Žaidimo, kaip ugdomosios galimybės, suvokimui pritaria ir V. Aramavičiūtė, P. Jasiūnaitė. Šios autorės pažymi, kad žaidimo vertę įžvelgia ne tik pedagogai, bet ir psichologai, tačiau jų požiūriai šiek tiek skiriasi. Vieni mokslininkai linkę žaidimus pabrėžti kaip asmenybės saviraišką

skatinančią priemonę, o kiti – išvelgia terapinę, specialiąją ir terapinę šios veiklos prasmę (Aramavičiūtė, Jasiūnaitė, 2011).

Užsienio mokslininkų (Berkhaut L., Dolk M., Goorhuis-Brouwer S.) darbuose pabrėžiama, kad žaidimas yra viena iš pagalbos vaikams, turintiems elgesio ir emocinių sutrikimų, priemonių. Žaisdami gali ugdyti savikontrolę, emocinį stabilumą (Berkhaut, Dolk, Goorhuis-Brouwer, 2010). Kadangi žaidimas padeda plėtoti psichosocialinę kontrolę, skatinant jų socialinį dalyvavimą, didinant jų apgalvotą ir planuotą dalyvavimą, o ne impulsyvių sprendimų priėmimą. L. Berkhaut, M. Dolk, S. Goorhuis-Brouwer greta šių išvalgų taip pažymi, kad žaidimai padeda reguliuoti ir kontroliuoti ikimokyklinio amžiaus vaikų elgseną, ugdyti jų socialinius įgūdžius, kurių stoka ir lemia agresyvaus bei konfliktiško elgesio apraiškas. Kadangi žaidimai yra laikomi viena iš pagrindinių auklėjamųjų priemonių, todėl jų taikymas tokio amžiaus vaikams gali lemti ir tolimesnius socialinius bei emocinius raidos pokyčius (Berkhaut, Dolk, Goorhuis-Brouwer, 2010).

Apibendrinant būtų galima teigti, kad pagalbos galimybės elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems 3-5 metų amžiaus vaikams yra gana įvairios, tačiau visų pirma turi būti orientuojamasi į jų įtraukties didinimą, specialistų ir tėvų bendradarbiavimo didinimą. Pagalbos būdai, kurie išryškunami skirtinguose tyrimuose apima sėkmingos ir motyvuojančios aplinkos sukūrimą vaikui, stiprių ir pozityvių tarpusavio santykių su mokytojais kūrimą. Tam pasiekti reikalinga į organizacinę pagalbos teikimo procesą įtraukti kuo įvairesnius specialistus, kurie veiktų skirtingais pagalbos teikimo lygiais. Ikimokyklinio amžiaus vaikai yra specifinė amžiaus grupė, todėl auklėjamosios ir ugdomosios aplinkos sukūrimui siūlytina integruoti žaidimus, kaip vieną iš pagrindinių pagalbos galimybių.

1.4. Pozityvios pedagoginės priemonės, vykdant elgesio ir emocijų sutrikimų prevenciją

Vaikų ugdytojai turi būti ne tik kūrybingi, bet ir taikyti įrodymais grįstas bendravimo su vaiku strategijas, organizuoti veiklos būdus, atsižvelgiant į konkrečioje situacijoje ugdytinio poreikius. J. Ruškus, G. Mažeikis teigia, kad probleminės situacijos sėkmingai sprendžiamos tik tais atvejais, kai pavyksta suderinti universaliuosius dalykus (strateginius ir metodologinius) sugebėjimu įsigilinti į konkrečios situacijos savitumą (Ruškus, Mažeikis, 2007, 162 p.).

L. Abromaitienė, R. M. Berns pažymi, kad, ugdant EES patiriančius vaikus, svarbu:

- dažnas kontaktas su vaiku, rodomas pasitikėjimas, pagarba;
- organizuojama įdomi ir turininga veikla;
- aiškios taisyklės, vienodi reikalavimai ir nuoseklumas;

- ugdytojų objektyvus problemos suvokimas;
- bendradarbiavimas su tėvais, derinant bendrus auklėjimo stilius;
- vaiko elgsenos nekritikavimas, siejant su tėvų (netinkamu) elgesiu.

Valdant vaikų elgesį ir emocijas, kompleksinė ir nuosekli sistema padeda valdyti nepriimtina vaikų elgesį. Turi būti derinamos taisyklės, skatinimai ir nuobaudos (Abromaitienė, 2008, 63 p).

Pageidaujamas elgsens modeliuojamas, kartu su vaikais kuriant **taisykles** (apribojimus, draudimus, reikalavimus, lūkesčius) bei priimant kaip privalomą elgesį visiems grupę lankantiems, numatant skatinimo ir drausminimo priemones. Kadangi suaugusysis vaikams aiškina, kokio elgsens iš jų tikimasi, todėl taisyklių kūrimas padeda apsaugoti nuo netinkamo elgsens apraiškų dar prieš joms atsirandant. Taisyklių neturėtų būti labai daug (apytiksliai penkios), svarbu, kad jos būtų aiškios, suprantamos, stabilios ir derinamos su vaikų tėvais/globėjais (Vosylienė, 2009; Newcomer, 2009).

Pozityvus paskatinimas (pastiprinimas). Tai pati svarbiausia strategija, kai dėmesys yra kreipiamas ne į netinkamus, o į pageidautinus elgesį ir/ar emocijas. L. Jovaišos teigimu, „skatinimas – auklėjimo metodas, kai stiprinama veiklos ir elgsens motyvacija. Ji stiprinama tenkinant dvasinius ir materialinius poreikius, norus, interesus, žadinant teigiamas emocijas, didinant socialinį prestižą (Jovaiša, 2007, 269 p.).

R. Žukauskienė primena, kad labai svarbu parinkti paskatinimą, atitinkantį vaiko lūkesčius, nes, jeigu į tai nebus atsižvelgta ir bus tikimasi, kad į tam tikrą paskatinimą visi reaguos vienodai, elgsens pakeisti reikiama linkme nepavyks. Remdamasi bihevioristų tyrimais, mokslininkė pateikia išvadas, kad, pvz., mažo vaiko paskatinimas turėtų būti maistas, fizinis kontaktas, o jau vyresnio – geras aplinkinių vertinimas. Tačiau bet kurio amžiaus asmenį, taigi, ir 3-5 metų amžiaus ikimokyklinuką efektyviai veikia pagyrimai. Pagyrimu galima suteikti vaikui teigiamą atgalinį ryšį, didinantį jo savivertės, kompetencijos ir pasitikėjimo jausmą (Žukauskienė, 2007, 87 p.). Svarbiausia taisyklė – reikia girti tik vaiko pastangas, bet ne jo charakterį ar asmenybę.

Studijuojant pedagoginę – psichologinę literatūrą, aiškėja, kad skatinimo būdų parinkimas priklauso nuo daugelio veiksnių:

- Pirmasis ir vienas svarbiausių veiksnių laikomas *vaiko amžius*, kadangi ikimokyklinio amžiaus vaikas dėl psichinių ir fizinių galimybių ribotumo pedagogų bandymą keisti jo elgesį suvoks ir priims kitaip negu, tarkim, paauglys.
- *Dėmesio rodymas (teigiamas pastiprinimas)*. Pasak R. Braslauskienės ir I. Jonutytės, auklėtojas neturėtų reaguoti į vaiką tose situacijose, kai jis reikalauja dėmesio išmoktu

agresyvumu. Kai vaikas elgiasi tinkamai, ypač toje situacijoje, kurioje elgdavosi netinkamai, reikėtų pagirti, skirti jam daugiau dėmesio (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Giriant vaiką reikia sutelkti visą savo dėmesį į vaiką ir situaciją, priartėti prie jo, užmegzti akių kontaktą. Pedagogo akys turi būti akių lygyje, todėl reikėtų atsitūpti, pasilenkti. Pagiriant vaiką reikia stengtis atrodyti maloniai, apibūdinti vaikui tai, ką pedagogas mato, pavyzdžiui: „Aš matau dvi gražiai žaidžiančias mergytes, kurios moka dalytis žaislais“. Vaikui reikia pasakyti, kad džiugina toks jo elgesys, apkabinti. Dažnai apkabinimas arba švelnus palietimas pagyrimą sustiprina, tačiau ne visais atvejais tai būtina (Gray, 2009, 67 p.).

- *Teigiamo pavyzdžio įtaka.* Taikant tokį intervencijos modelį, dėmesys kreipiamas į vaiko tėvų arba pedagogų elgesio kaitą. Šios strategijos esmė tokia, kad ugdytojas, norėdamas pozityvios sąveikos su vaiku, pirmiausia turėtų išanalizuoti klaidingus ir netinkamus savo įsitikinimus, susidarytą savo nuomonę apie vaiką. Jeigu auklėtojas manys, kad vaikas nepajėgia valdyti savo elgesio ar emocinių reakcijų, tai vaikas atitinkamai ir elgsis, tarsi pateisindamas auklėtojo lūkesčius. Taigi, turi būti keičiama vaiko socialinė aplinka, nes manoma, kad vaikas buvo išmokytas elgtis netinkamai, todėl jis turi būti išmokytas socialiai priimtino elgesio (Grakauskaitė – Kodikienė, Jonutienė, 2007, 128 p.). Anot G. Bončkutės – Petronienės ir R. M. Berns, vaiko savęs identifikavimas su teigiamu autoritetu (ugdytoju, bendraamžiu, herojumi), gali paskatinti esminiam lūžiui jo perauklėjimo procese (pavyzdžiui, siūloma vaidinti negatyvaus elgesio ar patiriamų emocijų situacijas, jas analizuoti, aptariant su vaikais pozityvius reagavimo į panašias situacijas būdus);
- *Sėkmės garantas.* Ši strategija remiasi tuo, kad skiriama užduotis ar pasiūloma kita veikla, per kurią vaikas patirtų sėkmę, taip formuojant pasitikėjimą savimi;
- *Materialinės paskatos.* R. M. Berns ir G. Bončkutė - Petronienė teigia, kad galima vaikams duoti taškelių, paveikslėlių, saldumynų ar net kišenpinigių, tačiau svarbu išvengti papirkinėjimo ir šantažo. Minėtų autorių atlikti tyrimai atskleidė, kad apdovanojimai padeda tik trumpam (Berns, 2010.; Bončkutė - Petronienė, 2008.).

Pabrėžtina tai, kad ugdytojui svarbu rasti individualų ir reikšmingą pastiprinimą, taikytiną tik konkrečiam vaikui. Kadangi jį identifikuoti nėra lengva, būtina nuolat stebėti, pažinti tiriamąjį. Pradžioje naudinga skatinti nuolat, vėliau - kartais, nes vaikas nežinos, kada sulauks pastiprinimo (Vosylienė, 2009, 56 p.).

Bausmė. R. M. Berns bausmę apibūdina kaip fiziškai (pliaukštelėjimas) ar psichologiškai (barimas, aštri kritika, sukelti gėdą) skausmingą dirgiklį ar laikiną malonumų atėmimą (draudimas žiūrėti televizorių), atsiradus nepageidaujamam elgesiui. Anot autorės, bausmė yra kritikuojama nes:

tai įsikišimo priemonė, nepageidaujama elgesiui slopinti; bausmė nenurodo, koks elgesys yra pageidaujamas ir tinkamas; baudžiantis ugdytojas gali tapti negatyviu pavyzdžiu; galimas šalutinis emocinis bausmės poveikis (baimė, gėda, sutrikimas, įtampa, menka savivertė), kuris gali psichologiškai labiau žaloti nei elgesys, už kurį baudžiama (Berns, 2010, 45 p.).

J. Gray teigia, kad pozityviai auklėjant vaikus, nesinaudojama jokiais bausmėmis, tačiau kartais tenka pakoreguoti vaikui suteiktos laisvės ribas ir jokia būdu negalima leisti, kad jie turėtų galimybę pasirinkti aiškiai netinkamą elgesį (Gray, 2009, 120 p.).

Pasak G. Bončkutės – Petronienės, gera bausmė yra tokia, kuri padeda vaikui augti, t. y. svarbiau ugdytiniui padėti suprasti klaidą, negu bausti. Todėl kaip toleruotinos bausmės gali būti: netinkamos veiklos sustabdymas ir perorientavimas; netinkamo elgesio ignoravimas (blėsimas); privilegijų atėmimas, įgaliojimų panaikinimas; pašalinimas iš situacijos; sugadintų objektų sutaisymas; pastabos, papeikimai, išpėjimai, nepritarimas; izoliavimas (šalinimas iš grupės), paaiškinant kaip netinkamas elgesys veikia kitus, leidžiant pajusti liūdesį, kurį sukėlė vienatvė (Bončkutė - Petronienė, 2008, 80 p.).

Jausmų, pykčio ir užsispyrimo įveikimas. Ši strategija remiasi tuo, kad stengiamasi pakeisti vaiko elgesį, kai įvykiai, kurie sukelia vaikui nusivylimo, nepasitenkinimo jausmą, negalėtų sukelti tokio pat stiprumo agresyvios pykčio reakcijos. Tokiu būdu padedama vaikui išsiugdyti savikontrolės įgūdžius. Naudojamas savęs instruktavimo metodas. Pedagogas turi padėti vaikui pažinti savo negatyvius jausmus, išmokti juos kontroliuoti ir išreikšti priimtinais būdais. Mokoma kontroliuoti savo pyktį, įtikinant jį, kad svarbu rasti jėgų pasakyti tam tikrus žodžius, pavyzdžiui: „Aš pradėdu pykti“. Dr. Lawrence E. Shapiro pabrėžia, kad emocinis komunikavimas yra svarbesnis už pasakomus žodžius. Pasak autoriaus, svarbu įpratinti vaikus atpažinti ankstyvuosius fizinius savo emocinių reakcijų požymius. Kai vaikas supyksta, jo veidas parausta, įsitempia kūnas, kurį galima atpažinti iš kūno laikysenos, veido išraiškos, gestų. Sėkmingas pykčio valdymo pratinimas moko vaikus pajusti savo kūno pokyčius ir atsakyti į juos nusiraminant, pavyzdžiui, giliai kvėpuojant ar atitraukiant savo dėmesį į kitus dalykus. Kartu yra ugdomi ir socialiniai gebėjimai (Lawrence, Shapiro, 2008, 115 p.).

L. Porter siūlo skatinti vaikus išlieti pyktį ant negyvų daiktų: kalti, kaukšėti plaktuku, skylamušiu daryti skylutes, glamžyti ar plėšyti popierių, kumščiuoti pagalvę, mėtyti akmenis lauke ir pan (Porter, 2003). Tačiau R. Braslauskienė ir I. Jonutyte ya kitokios nuomonės. Jos nepritaria pykčio išliejimo skatinimui ant negyvų daiktų. Autorių nuomone, vaikas turi būti natūraliai įtraukiamas į veiklą, kuri vaikui būtų įdomi ir jos rezultatas teiktų pasitenkinimą. Pavyzdžiui, glamžytą popierių ar išmuštus popierinius skrituliukus panaudoti aplikavimui ar erdvinei kūrybai, fejerverkams. Tokiu

būdu vaikams suteikiama galimybė pajusti, kad pykčio energija virsta kūrybine energija (Braslauskienė, Jonutytė, 2005)

Saugios aplinkos sukūrimas. Kad išvengtume netinkamo vaikų elgesio, kartais tereikia pakeisti aplinką. B. Bruneikienė pabrėžia tikslingą aplinkos keitimą. Jei vaikai daug bėgioja, galima baldus sustatyti taip, kad būtų daugiau erdvės; jei vaikai pešasi dėl žaislų, vadinasi, jų trūksta; jei vaikai, ką nors veikdami, negali susikaupti, vadinasi, patalpa per daug erdvi (Bruneikienė, 2009, 22 p.). R. Braslauskienė ir I. Jonutytė akcentuoja asmeninės vaiko erdvės, kurioje jis galėtų saugiai išreikšti savo jausmus, pabūti vienas, sukūrimo svarbą. Auklėtojai turi grupėje sukurti tokias erdves, kuriose vaikas turėtų galimybę žaisti vienas ar klausytis muzikos. Kadangi daiktinė aplinka skatina vaiką veikti ir padeda atsipalaiduoti, grupėje turi būti ir įvairių priemonių, kurios padėtų vaikui susikurti savo erdvę: čiužinių, pagalvių, didelių kaladėlių ir kt. Žaislai turi būti išdėlioti taip, kad netrukdytų, būtų lengvai pasiekiami vaikui (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimas. Socialiai nepriimtinas vaiko elgesys, pavyzdžiui, agresija, gali susilaukti bendraamžių nepalankumo, atstūmimo, nes buvo nepateisinti jų lūkesčiai. Todėl būtent bendraamžiai gali sustiprinti netinkamą elgesį, sudarydami galimybes jam pasireikšti. Kad bendraamžių lūkesčiai pasiteisintų, labai daug kas priklauso nuo pedagogo sąveikų konstravimo (Berns, 2009, 39 p.). Vaiko statusui pakelti auklėtojas turėtų įvairiomis intervencijomis lavinti socialinius įgūdžius. Vaikai skatinami žaisti kartu, susidraugauti, bendradarbiauti, padėti draugui. Organizuojami žaidimai, pokalbiai, skatinantys vaikus suvokti ir gerbti kitokį vaiką, nesutarimus spręsti pozityviai tariantis ir ieškant kompromiso (Gray, 2009, 148 p.).

Grupinės veiklos metodai. Pasak E. Vosylienės, koreguojant netinkamą vaikų elgesį ar negatyvias emocijas, svarbu įtraukti į pozityvių tarpusavio socialinių santykių kūrimą kasdieninėje veikloje, per neformalųjį ugdymą (Vosylienė, 2009, 60 p.). Pagrindiens neformaliojo ugdymo formos, kurias siūlytina taikyti:

- *Žaidimo terapija.* C. Buttner siūlo organizuoti žaidimus, skirtus pykčiui mažinti. Anot autoriaus, žaidimas padeda vaikams atsikratyti neapykantos ir pykčio dažnai pasitaikančiose situacijose. Žaidimas nebūtinai turi turėti aiškiai suvokiamą prasmę (Buttner, 1998). Tačiau galima lengvai įsivaizduoti, kad žaisdami maži vaikai nuolat patiria prieštaravimus. Anot Dr. Lawrence E. Shapiro, žaidimais galima suteikti vaikams galimybių išmokti ir išbandyti naujų galvojimo, jausenos ir elgsenos būdų, o suaugusiojo dalyvavimas tuose žaidimuose gali tapti neatsiejama emocinio mokymo dalimi (Lawrence, Shapiro, 2008, 155 p.).

- *Sociodrama.* J. Gray nuomone, svarbu pratinti suprasti ir pastebėti pasekmes, kurias sukelia netinkamas vaiko elgesys. Todėl pravartu suvaidinti situaciją, kad vaikas realiau pajustų savo

poelgio pasekmes. Autorius pabrėžia, kad būtina paaiškinti ugdytiniam, kodėl įvyko taip ar kitaip ir kaip elgtis, kad tokie dalykai nesikartotų. Sociodramos strategija padeda pedagogui modeliuoti gyvenimiškas situacijas, skatinti vaikų bendravimą bei išlaisvinti jų spontaniškumą (Gray, 2009, 117 p.).

- *Socialinių įgūdžių ugdymo programos.* Socialiniai gebėjimai - tai kitų žmonių jausmų ir ketinimų žinojimas ir supratimas, gebėjimas atitinkamai reaguoti ir savo veiksmų padarinių suvokimas (Berns, 2009, 99 p.). Pasak R. Braslauskienės ir I. Jonutytės, žmogus, kurio geri socialiniai gebėjimai, gali konstruktyviai spręsti konfliktus, sugeba gauti paramą ir efektyviai ją panaudoti, užmegzti ir palaikyti pozityvius santykius su kitais, kūrybiškai ir kritiškai mąstyti bei suvokti tam tikras taisykles ir socialines normas (Braslauskienės, Jonutytės, 2005). Autorės teigia, kad dažniausiai netinkamai besielgiantys vaikai neturi elementarių socialinių gebėjimų, kurie leistų užmegzti ir palaikyti pozityvius santykius su bendraamžiais ir suaugusiais. Todėl svarbiausia socialinius įgūdžius ugdyti nuo mažens, ne kartkartėm, ne tam tikru dienos metu, o kiekvieną akimirką, pasinaudojant bet kokia pasitaikiusia proga. Pasak L. Abromaitienės, socialinių gebėjimų ugdymas - viena iš elgesio ir emocijų valdymo strategijos dalių, nes šis ugdymo procesas reikalauja tam tikrų resursų, kompetentingų ugdytojų ir tinkamų programų (Abromaitienė, 2008, 38 p.).

Lietuvos ikimokyklinėse įstaigose jau dešimt metų įgyvendinama iki šiol vienintelė socialinių įgūdžių lavinimo programa „Zipio draugai“, skirta priešmokyklinio amžiaus vaikams (5 - 7 m.). Šios programos tikslas - siekiant geresnės emocinės vaikų savijautos, padėti jiems įgyti socialinių bei emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų. Atlikti tyrimai Lietuvoje ir Danijoje rodo, kad „Zipio draugų“ programa pasižymi trumpalaikiu poveikiu ir nėra akcentuojama kaip prevencinė programa (Malinauskaitė, 2010, 150 p.).

A. Malinauskaitė pristatydamą socialinio - kognityvinio informacijos apdorojimo modeliu grįstą prevencinę programą 4 - 6 metų amžiaus vaikams, sukurtą ir patvirtintą Vokietijoje, „Lubo iš Kosmoso!“, bei remdamasi naujausiais moksliniais tyrimais, teigia, kad programa „Lubo iš Kosmoso“ skirtingai nei „Zipio draugai“ pasižymi ilgalaikiu veiksmingumu bei intensyvumu. Be to, „Lubo iš Kosmoso!“ tikslingai skatina emocines ir socialines kompetencijas pagal individualius poreikius ir resursus.

Reikia pastebėti, kad Lietuvoje programos dažniausiai vykdomos projektų forma ir vienakrypte tematika (agresija, hiperaktyvumo problemos, patyčios ir pan.). Beje, dažniausiai jos yra skirtos mokyklinio amžiaus vaikams bei jaunuoliams. A. Ališausko ir kt. atliktas specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimas parodė, jog Lietuvoje vyrauja tendencija, jog priemonių pradedama imtis tik tada, kai emocijų ir elgesio sutrikimai būna jau išsiskniję (Ališauskas,

Ališauskienė, Gerulaitis, Melienė, Miltenienė, 2010). Todėl autorių tikinimu reikėtų akcentuoti prevencinių programų efektyvumą bei reikalingumą dar ikimokykliniame amžiuje.

1.5. Bendradarbiavimas su tėvais

Ikimokyklinio ugdymo įstaigos bendruomenės dalimi yra ir tėvai bei globėjai, turintys didžiausią įtaką vaiko ugdymui, todėl siekiant emocijų ir elgesio prevencijos, būtina įtraukti tėvus sprendžiant vaiko elgesio problemas. Tėvai savo vaiką pažįsta geriausiai ir gali pedagogams suteikti svarbios informacijos, padėsiančios išsamiau analizuoti patiriamus vaiko sunkumus ar papildyti turimus duomenis. Auklėtojai visada turi keistis informacija su tėvais, pranešdami ką sužinojo apie jų vaiką (Szarkowicz, 2006, 55 p.). Nėra pedagogų, kurie būtų pajėgūs vieni patys patenkinti visapusiškus vaiko poreikius. Todėl, grupei, siekiant bendrų tikslų, jos nariai turi kooperuoti ir koordinuoti savo pastangas - bendradarbiauti. Taigi, iškyla darbo bendroje komandoje (grupėje) poreikis, sutelktumo ir kryptingumo būtinybė.

Kai 3-5 metų amžiaus vaikas turi elgesio sutrikimų, ypač svarbu, kad bent vienas iš mokyklos specialistų užmegztų glaudų ryšį ir susivienytų su jo tėvais. Susivienijimas su tėvais yra sėkmingo psichoedukacinio proceso pagrindas. Neretai tai pasiekti būna labai sunku. Tam gali turėti įtakos mūsų kultūroje dar gyvas ankstesniais dešimtmečiais vyravęs požiūris, kai dėl netinkamo vaiko elgesio ar kitų vaiko psichinės sveikatos sutrikimų kaltinami tėvai, ypač motinos (Dervinytė-Bongarzonė, 2008, 48 p.).

Ikimokyklinis ugdymas Lietuvoje suprantamas kaip pradinė švietimo sistemos grandis, kuri tobulinama atsižvelgiant į bendrąsias visuomenės švietimo ir žmogaus ugdymo idėjas. Šiai grandžiai Lietuvos švietimo sistemoje skiriama nemažai dėmesio. Lietuva, orientuodamasi į ES švietimo politiką, nukreiptą į ugdymo ir socialinių paslaugų integravimą, teikiant paramą vaikui ir šeimai, pereina nuo siauros institucinės krypties specializacijos (lopšelis, darželis, mokykla, globos namai) prie visapusiško ugdymo (Stašionytė, 2010). Tėvų dalyvavimas įvairiose ugdymo institucijos sudarytose grupėse padeda drauge spręsti problemas ir pasiekti bendrų tikslų.

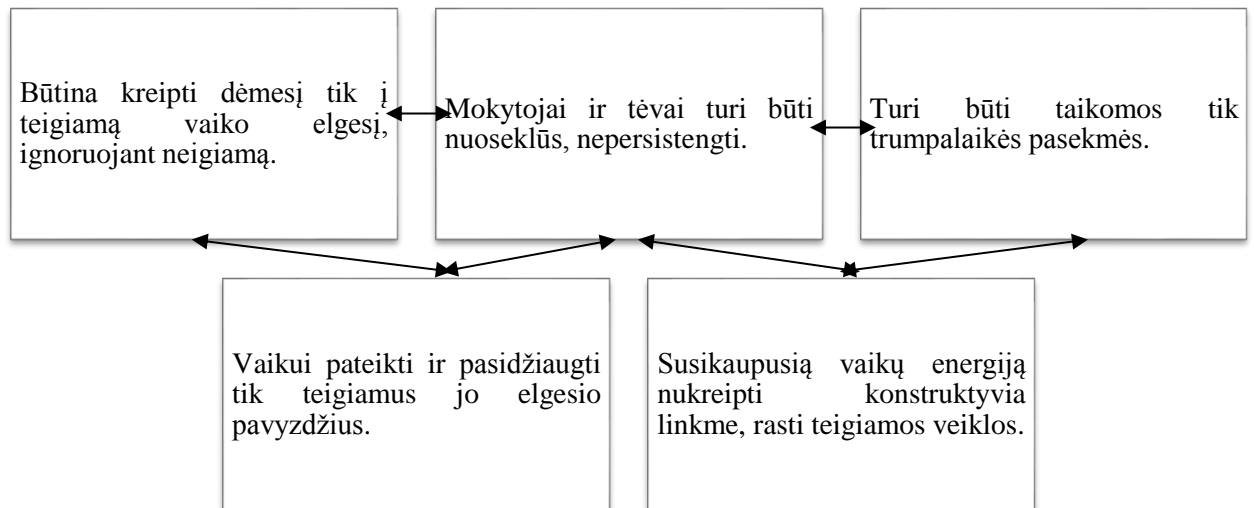
Tėvai neturėtų bijoti tartis su ugdymo įstaigoje dirbančiais specialistais bei pedagogais, aptarti vaiko ypatumus, kartu numatyti tinkamus pagalbos būdus. Turėtų būti numatytas esminių elgesio keitimo principų tęstinumas ir namuose, ir ugdymo įstaigoje, sistemingi grupės auklėtojų ir tėvų pasitarimai. Užsiėmimai hiperaktyvių vaikų tėvų grupėse, susitikimai, draugijų veikla - itin svarbios ir veiksmingos priemonės. Neretai tai gali būti viena geriausių išeičių tėvams. Buvimas kartu hiperaktyvių vaikų tėvams padeda išgyventi įvairias situacijas ir rasti priimtinius sprendimus

susidūrus su nepalankia aplinkinių reakcija (kaimynų, darželio grupės tėvų) (Dervinytė-Bongarzoni, 2008, 49 p.).

Pedagogai bendraudami su tėvais turėtų juos motyvuoti kurti palankesnius santykius su vaikais namų aplinkoje. R. Karalienė, analizuodama užsienio autorių darbus pastebėjo, kad daugelis mokslininkų pabrėžia tėvų vaidmenį vaikų ugdymo procese, kadangi sukuriant palankią namų aplinką, jautriau ir nuoširdžiau bendraujant su vaiku, gali būti vienas iš būdų motyvuoti juos pozityviau elgtis ir ugdymo įstaigoje (Karalienė 2009). Kaip pabrėžia S. Harland ir C. Sutton, vaikų bendravimas su tėvais sukuria pozityvias asociacijas bei santykius, todėl tai daro poveikį vaikų savigarbos atsiradimui bei jų palankesniu savęs vertinimu (Harland, Sutton, 2005)

Nors mokslininkai linkę pabrėžti tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo svarbą, tačiau tėvai vis dar plėtoja požiūrį, kad pedagogai nepakankamai informuoja apie vaiko elgseną švietimo įstaigoje. Pedagogai taip pat turi tam tikrą požiūrį į tėvų susidomėjimą vaikų ugdymu, kad tėvams svarbiausiu aspektu tampa tik vaiko akademiniai pasiekimai, tačiau ne elgsenos ar emociniai pokyčiai. Toks požiūris turi būti keičiamas. Pedagogai turi suprasti ir laikytis tokios prielaidos, kad tėvai yra suinteresuoti spręsti savo vaikų problemas ir visapusiškai jais rūpintis. R. Karalienė teigia, kad mokykloje turėtų veikti efektyvi mokytojų ir tėvų bendradarbiavimo sistema. Plėtodama šį požiūrį autorė pabrėžė, kad elgesio ir emocinių sutrikimų turinčių vaikų tėvams turi būti teikiama ir reikalinga įvairių specialistų pagalba, kurie buvo įvardinti jau ankstesniuose šio baigiamojo darbo poskyriuose. Tėvams taip pat labai svarbi ir reikalinga jų vaikus ugdančio pedagogo edukacinė pagalba. (Karalienė, 2008).

S. B. Rimn pažymėjo, kad tarp tėvų ir mokytojų turi būti vykdomas komandinis darbas. Netinkami vaiko elgesio atvejai, įvykdyti prasižengimai ir informacija apie juos turi kuo greičiau būti perduodami tėvams, kad šie galėtų imtis tam tikrų elgesį keičiančių priemonių. Tik komandinio darbo tarp tėvų ir pedagogų dėka, nuosekliai ir kasdien stebint vaiko elgseną ne tik namie, bet ir mokykloje, galima laiku ir operatyviai reaguoti. Informacijos pasidalijimas tarp šių suinteresuotųjų asmenų gali užkirsti kelia problemas įsigalėjimui. Nuosekliai stebint ir laiku taikant neigiamų pasekmių vaikui sistemą galima ugdyti kitokį vaiko požiūrį į tam tikras situacijas, taip plėtojant ir ugdant jo suvokimą, koks elgsenys yra priimtinas, o koks ne. S. B. Rimn savo darbe išskiria penkias pagrindines taisykles, kuriomis siūloma vadovautis dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocinių sutrikimų (5 pav.).

5 pav. Pagrindinės taisyklės, padedančios suvaldyti vaiko neigiamą elgesį

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Rimn S.B., 1998, 245 p.

Vadovaujantis 5 paveiksle pateiktomis taisyklėmis galima pasiekti teigiamus vaiko elgsenos rezultatus, tačiau svarbu šias taisykles taikyti nepertekliniai, t.y. jei vaikui sakomi paskatinantys žodžiai, pagyrimai, labai svarbu, kad jų būtų ne per daug, kad teigiami elgsenos pavyzdžiai būtų realūs ir tinkami pavyzdžiai, skatinantys pozityvią vaiko elgseną.

Apibendrinant galima teigti, kad mokslininkai neatmeta tėvų indėlio svarbos 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių elgesio ir emocinių sutrikimų, auklėjime ir ugdyme. Kadangi pirmieji auklėjimo aspektai įgyvendinami šeimoje, labai svarbu, kad auklėjimas būtų vykdomas tikslingai visuose vaiko raidos etapuose. Atsiradus socialinių įgūdžių stygiui dažnai susiduriama su vis didėjančiomis netinkamo, konfliktiško ar net agresyvaus elgesio apraiškomis, tačiau į pagalbos procesą įtraukus įvairius specialistus ir organizuojant nuoseklų vaiko stebėjimą ne tik namų aplinkoje, bet ir švietimo įstaigoje, galima pasiekti pozityvių vaiko elgsenos pokyčių. Bendravimas tarp tėvų ir mokytojų turi vykti kuo intensyviau užtikrinant, kad menkiausi vaiko elgsenos ar emociniai pokyčiai bus pastebėti, o į juos reaguos ne tik pedagogai, bet ir patys tėvai, kurdami ugdomąją aplinką vaikui.

2. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

2.1. Tyrimo metodologinės nuostatos

1. Socialinės kognityvinės teorijos atstovas Bandura (1986) pabrėžia, jog ne tik aplinka kontroliuoja žmones, tačiau tai, kaip patys žmonės sąveikauja su aplinka, taip pat naujų elgesio formų įgyjama gaunant pastiprinimą). Socialinė kognityvinė teorija remiasi požiūriu, kad tinkamų elgesio normų įgyjama kuomet yra stebimi aplinkiniai, jų elgesys ir taip sekama jų pavyzdžiu. Taip stebint aplinką, kitų elgesį modeliuojamas ir formuojamas savas elgesys. Kaip teigia (Braslauskienė, 2005) naujos elgesio formos įtvirtinami ugdytinį sudominant teigiama, aktyvia veikla, skatinant dalyvauti įvairiose socialinėse situacijose. Laikantis šio teorijos požiūrio galime teigti, kad elgesio ir emocijų sutrikimų turintys ugdytiniai savo elgesį formuoja stebėdami aplinką, tačiau ugdymo proceso metu galima keisti vaiko netinkamą elgesį rodant teigiamą pavyzdį.

2. Humanistinė teorija (A. Maslow) laikosi požiūrio, jog organizuojant ugdomąją veiklą, labai svarbu atsižvelgti į individualius ugdytinio ypatumus, skatinti ugdytinį geriau pažinti save, nebijoti rizikuoti ir klysti (Samašonok, Gudonis, Juodraitis, 2010). Humanistinės teorijos nuostatos reikšmingos elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų elgesio korekcijos kontekste. Elgesio korekcija grindžiama humanistinėmis idėjomis, nes remiantis humanistiniais principais, įgyjami bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžiai. Humanizmo teoretikas Rogersas kreipė dėmesį į tai, kas yra patiriama bei išgyvenama (Jusienė, Laurinavičius, 2007), nes tuomet palaipsniui pradeda vystytis asmenų tinkamo elgesio suvokimas.

2.2. Tiriamieji

Tiriamųjų imties dydis. Tyrime dalyvavo Šilutės rajono ikimokyklinių ugdymo įstaigų pedagogai,

Tiriamųjų atrankos būdas. Atsirenkant tyrimo dalyvius buvo taikomas netikimybinės grupės patogiosios atrankos principas, pagal kurį, tyrimo dalyviai atrenkami tik tie, kurie sutiko dalyvauti tyrime bei atitinkantys keliamus atrankos kriterijus (Kardelis, 2002). Prieš pateikiant klausimus pedagogams, jiems pateikiama informacija apie tyrimą, jo eigą, tyrimo metu gautų rezultatų pritaikymu baigiamajame darbe.

Atrankos kriterijai. Tiriamieji atrinkti pagal pagrindinius kriterijus:

- Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dirbantys su 3-5 metų amžiaus vaikais.
- Pedagogų darbo vieta – Šilutės rajono ikimokyklinio ugdymo įstaigos.
- Apklausoje dalyvavo tik tie pedagogai, kurie davė žodinį sutikimą dalyvauti apklausoje.

2.3. Tyrimo organizavimas

Tyrimo instrumentas – apklausos anketa sudaryta remiantis atlikta mokslinių šaltinių analize, analizuojant skirtingų mokslininkų aptariamus elgesio ir emocijų sutrikimų (toliau EES) turinčių vaikų ikimokyklinio ugdymo būdus, galimybes, problemas ir iššūkius. Apklausos anketa sudaryta magistro baigiamojo darbo autorės taip, kad nuosekliai atsakytų į keliamus darbo uždavinius bei reprezentuotų analizuojamą temą bei jos problematiką.

Tyrimo dalyvių pasirinkimo pagrindiniai atrankos kriterijai:

1. Darbas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje su 3-5 metų amžiaus vaikais;
2. Darbo vieta – Šilutės rajono ikimokyklinio ugdymo įstaigos;
3. Sutikimas dalyvauti tyrime.

Siekiant kuo didesnės tiriamųjų populiacijos, magistro baigiamojo darbo autorė apklausos anketą patalpino el. puslapyje www.apklausa.lt. Siekiant užtikrinti, kad tiriamieji atitiktų atrankos kriterijus, nuoroda į šią anketą buvo išsiųsta Šilutės rajono ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogams el. paštu.

2.4. Tyrimo metodika

Šiuo tyrimu siekiama identifikuoti su kokiomis problemomis susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai, ugdydami elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius 3-5 metų amžiaus vaikus ir kokias ugdymo priemones naudoja savo darbe. Tyrimas atliekamas pasitelkiant informacines technologijas, užtikrinančias kuo didesnę pedagogų įsitraukimą į šį tyrimą. Pasirinktas tyrimo metodas – anketavimas, kurio metu gauti duomenys apdoroti pritaikant SPSS 23.0 programinės įrangos paketą. Informacija apie kitų mokslininkų atliktus tyrimus analizuojama tema, kurie naudojami kaip pagrindas lyginant šiame tyrime gautus rezultatus, buvo ieškoma tokiose tarptautinėse duomenų bazėse, kaip: EBSCO, Google Scholar. Raktiniai žodžiai: elgesio ir emociniai sutrikimai, vaikų ugdymas, ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymas, elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys.

Naudoti du tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė; kiekybinis ir kokybinis tyrimas – anketinė apklausa raštu ir struktūruotas interviu. Mokslinės literatūros šaltinių paieškai naudotos duomenų bazės: EBSCO, Google Scholar.

Duomenų rinkimo metodas. Tyrimo tikslas – identifikuoti su kokiomis problemomis susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai, ugdydami elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius 3-5 metų amžiaus vaikus ir kokias ugdymo priemones naudoja savo darbe. Siekiant įgyvendinti išsikeltą tikslą bei uždavinius, tyrimo metu atliktas empirinis tyrimas, kuris sudarytas remiantis moksline literatūra atliktais tyrimais šia tema.

Duomenų analizės metodas. Tyrimo duomenys apdoroti naudojant SPSS 23.0. Šios programinės įrangos pagalba skaičiuojamas aritmetinis vidurkis. Greta įprastų matematinės statistikos metodų taikyta ir koreliacijos analizė. Siekiant nustatyti aritmetinių vidurkių skirtumo patikimumą naudojamas Stjudent'o kriterijus, kuris leido įvertinti skirtumų patikimumą ($p < 0,05$). Naudoti statistinių hipotezių reikšmingumo lygmenys; kai $p < 0,05$ – reikšmingas; kai $p < 0,01$ – labai reikšmingas; kaip $p < 0,001$ – itin reikšmingas; jei $p > 0,05$ – statistiškai nereikšmingas.

Gauti duomenys pateikti naudojant Microsoft Excel ir Microsoft Word programų paketą, SPSS 23.0.

Tyrimo instrumentas. Tyrimui naudojamas instrumentas - klausimynas, kuris sudarytas iš uždaro tipų klausimų, leidžiančių reprezentuoti tiriamą temą ir spręsti tyrimo problemą. Apklauskos anketos klausimus galima suskirstyti į tam tikrus blokus, pagal analizuojamų klausimų/ problemų pobūdį:

- 1 klausimų blokas - įvadinis klausimas skirtas sužinoti ar respondentų vadovaujamoje grupėje yra vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų;
- 2 klausimų blokas (2-13) - probleminiai klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti vaikų elgesio ir emocijų raiškos požymius ikimokykliniame amžiuje pedagogų požiūriu bei kokius ugdymo metodus ikimokyklinio ugdymo pedagogai taiko savo darbe elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams;
- 3 klausimų blokas (14-17) skirtas sužinoti ar ikimokyklinio ugdymo pedagogams, dirbantiems su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais užtenka žinių kaip su tokiais vaikais dirbti, ir kaip kelia savo kompetencijas taip pat ar respondantai bendradarbiauja su ugdomo vaiko, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvais ir ar tai duoda naudos;
- 4 klausimų blokas - demografinis (18-21) kuriuo siekiama išsiaiškinti respondentų lytį, amžių, išsilavinimą ir turimą kvalifikacinę kategoriją.

Siekiant sužinoti, ar respondentų vadovaujamai grupei yra vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų pateiktas apklausos anketos klausimas (Nr. 1), priskiriamas nominalinei skalei.

Probleminių klausimų analizei (2 klausimų blokas) buvo pateikti 5 klausimai priskiriami nominalinei skalei (Nr. 2, 5, 6, 10, 13), 1 atviro tipo klausimas (Nr. 7) ir 6 klausimai (Nr. 3, 4, 8, 9, 11, 12), priskiriami Likerto skalei/ intervalinei skalei.

Pedagogų kompetencijos ir žinių vertinimui (3 klausimų blokas) pateikti 3 klausimai (Nr. 14, 16, 17), priskiriami nominalinei skalei ir 1 klausimas (Nr. 15), priskiriamas Likerto skalei.

Demografiniai situacijai išsiaiškinti (4 klausimų blokas) pateikti 3 klausimai (Nr. 18, 20, 21), priskiriami nominalinei skalei ir 1 klausimas (Nr. 29) priskiriamas ranginei skalei.

Tyrimo etika. Tyrimo duomenų rinkimo metu buvo remiamasi pagrindiniais tyrimų etikos principais:

- Anonimiškumo principas teigia, jog kiekvieno tyrėjo pareiga yra saugoti dalyvių bei tyrimo duomenų anonimiškumą. Tyrimo dalyvių suteikta informacija, nepaisant jos atvirumo ir asmeniškumo, neleidžia nustatyti tiriamųjų tapatybės. Šiame tyrime nebuvo siekiama išsiaiškinti informacijos apie pedagogą, leidžiančios identifikuoti pedagogo tapatybę;
- Konfidencialumo principo esmė yra ta, kiek tyrėjas liko ištikimas tam, kuris jam padėjo tyrime. Tyrėjas buvo įpareigotas garantuoti konfidencialumą ir rimtai laikytis pažadų. Pradedant tyrimą tiriamieji informuoti apie tyrimo tikslą, kam reikalingas tyrimas, kas jį atlieka, kam bus naudojami duomenys. Taip pat informacija apie tyrimo rezultatus nebuvo skelbiama viešai, o gauti tyrimo duomenys panaudoti tik rašant baigiamąjį darbą;
- Sąžiningumo principas reikalavo iš tyrėjo pateikti tik tokius duomenis, kurie buvo gauti iš tikrųjų.

3. TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrimo dalyvių pirmiausia buvo teiraujama, ar jų vadovaujamoje grupėje yra vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad absoliuti dauguma – 95,2 proc. (n=100) - tiriamųjų nurodė, turėję ar turintys šiuo metu tokių sutrikimų turinčių vaikų. Tokie tiriamųjų pateikti atsakymai leidžia pagrįsti tyrimo reprezentuotumą.

Siekiant nustatyti, su kokiomis problemomis susiduria tiriamieji, dirbdami su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais, jų buvo prašoma įvardinti aktualiausią problemą, su kuria susiduria kasdieniame darbe. Gauti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad trečdalis tiriamųjų (37,1 proc.,

n=39) nurodo, kad jie kasdien susiduria su sunkumais, susijusiais su vaiko individualiais asmenybės bruožais (6 pav.).

6 pav. Aktualiausios problemos tiriamųjų kasdieniame darbe, dirbant su 3-5 metų amžiaus EES turinčiais vaikais, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 6 paveiksle pateikiamus duomenis galima pastebėti, kad ketvirtadalis tiriamųjų (24,8 proc., n=26) nurodė, kad jie įžvelgia bendradarbiavimo ir komandinio darbo stoką su tėvais, panaši dalis tiriamųjų (25,7 proc., n=27) pabrėžia, kad aktualiausia problema jų manymu – netinkamas vaikų ugdymas šeimoje. Vos dešimtadalis tiriamųjų (12,4 proc., n=13) išskiria psichologinių, pedagoginių ir socialinių įgūdžių stoką.

Vertinant tiriamųjų patirtis, dirbant su EES turinčiais vaikais, tiriamųjų buvo prašoma nurodyti, kas lemia, kad vaikams kyla pyktis. Vertinant pykčio kilimo priežastis, tiriamieji turėjo įvardinti dažnumą. Gauti rezultatai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Vaiko pykčio kilimo priežastys, proc.

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Kai nesugeba padaryti kas jam yra užduodama	1,9	16,3	32,7	44,2	4,8
2.	Kai išsigąsta	14,7	38,2	29,4	11,8	5,9
3.	Kai nepasidalina žaidimo vaidmenimis	1,0	2,9	19,4	56,3	20,4
4.	Kai nepasidalina žaislais	-	3,9	12,6	45,6	37,9
5.	Kai negali daryti tai ko nori	2,9	1,0	7,8	40,8	47,6
6.	Kai nori gauti iš aplinkinių dėmesio	1,0	4,9	16,5	45,6	32,0
7.	Kai iš vaiko kas nors juokiasi	9,6	16,3	21,2	34,6	18,3

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 1 lentelėje pateikiamus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad pusė visų tiriamųjų (47,5 proc., n=49) nurodo, kad viena pagrindinių ir visada pasireiškiančių vaiko pykčio kilimo priežasčių – kai jiems neleidžiama daryti tai, ko jie nori. Trečdalis tiriamųjų (37,9 proc., n=39) taip pat išskiria ir situacijas, kai nepasidalina žaislais. Penktadalis tiriamųjų (20,4 proc., n=21) greta jau minėtų pykčio kilimo priežasčių, taip pat nurodo, kad vaikų pyktį sukelti gali ir nepasidalinimas žaidimo vaidmenimis. Taip pat penktadalis tiriamųjų (18,3 proc., n=19) išskiria ir situacijas, kai kas nors juokiasi iš vaiko. Analizuojant priežastis, kurios tiriamųjų įvardinamos kaip niekada nepasireiškiančiomis, galima pastebėti, kad šiek tiek daugiau nei dešimtadalis jų (14,7 proc., n=15) nurodo, kad išgąstis jų praktikoje nebuvo pasitaikęs kaip pykčio kilimo priežastimi. Taip pat dešimtadalis tiriamųjų (9,6 proc., n=10) nurodo, kad jiems nebuvo pasitaikę situacijų, kai vaikui pyktis kilo dėl to, kad iš jo juokėsi. Vertinant bendrą tiriamųjų pasiskirstymą galima pastebėti, kad tiriamiesiems pateikiamos priežastys yra vertinamos kaip dažniau ar rečiau pasireiškiančios, tačiau yra laikomos pykčio kilimo priežastimis.

Tiriamųjų buvo prašoma įvardinti, kaip vaikas bando keisti savo netinkamą elgesį. Pagal gautus tyrimo rezultatus nustatyta, kad didžioji dalis tiriamųjų buvo linkę prie kiekvieno teiginio pasirinkti atsakymo variantą „kartais“. Analizuojant gautus tyrimo duomenis nustatyta, kad trečdalis tiriamųjų (38,5 proc., n=40) nurodo, kad kartais vaikas bando atitaisyti savo netinkamą elgesį. Tokia pat dalis tiriamųjų (35,9 proc., n=37) nurodo, kad kartais vaikas geba suprasti savo jausmus ir norus bei geba juos aiškiai išreikšti. Detalizuojant tyrimo duomenis taip pat pastebėta, kad beveik penktadalis tiriamųjų (17,5 proc., n=18) nurodo, kad vaikai dažnai jų praktikoje aiškiai geba išreikšti savo jausmus, o dešimtadalis tiriamųjų (12,5 proc., n=13) nurodo, kad dažnai vaikai pripažįsta, kad pasielgė netinkamai (2 lentelė).

2 lentelė. Vaikų bandymo keisti savo elgesį dažnumas, proc.

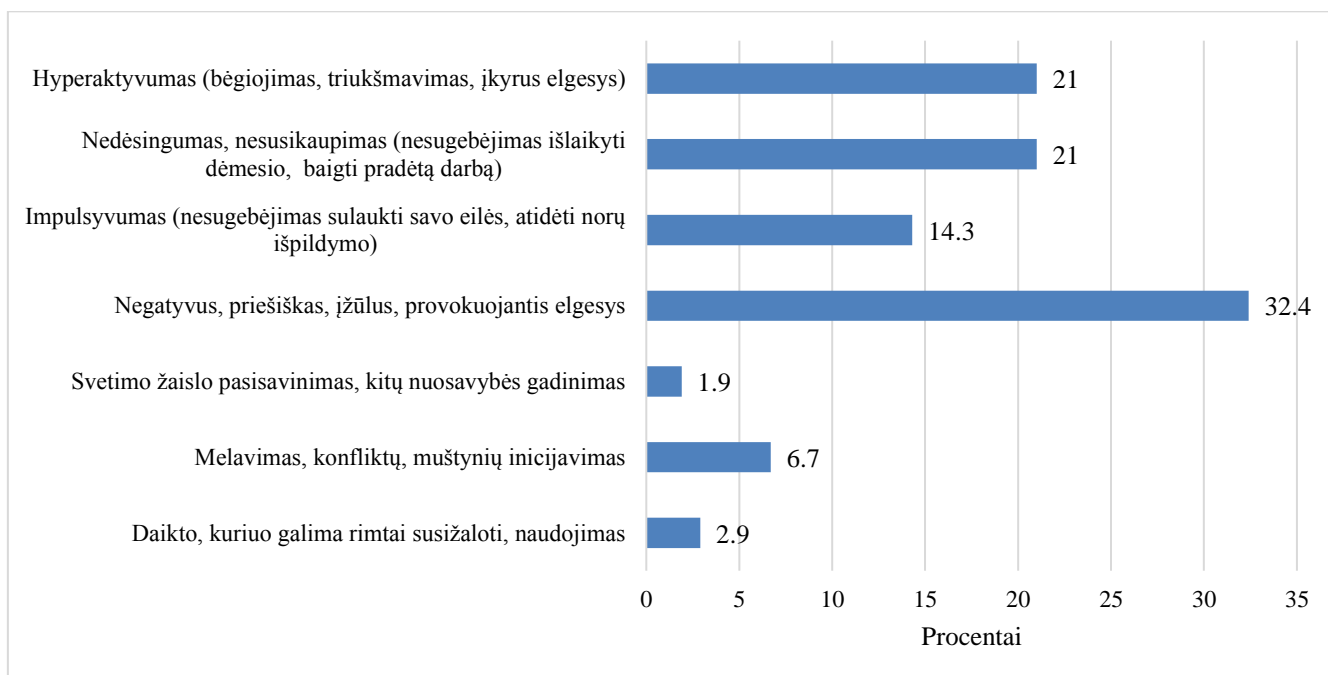
Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Aiškinasi kaip suprasti visą situaciją	25,2	43,7	22,3	8,7	-
2.	Klausia "Ką man daryti"	32,0	37,9	21,4	7,8	1,0
3.	Bando atitaisyti savo netinkamą elgesį	16,3	31,7	38,5	12,5	1,0
4.	Supranta savo jausmus bei norus, juos aiškiai išreiškia	11,7	32,0	35,9	17,5	2,9
5.	Pripažįsta, kad neteisingai pasielgė	19,2	33,7	31,7	12,5	2,9

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Gana didelė tiriamųjų dalis, vertindama vaiko bandymus keisti netinkamą elgesį, nurodė, kad visi įvardinti bandymai nebuvo pasitaikę jų praktikoje. Vertinant tiriamųjų pasiskirstymą pagal pasirinktą atsakymo variantą „niekada“ matyti, kad trečdalis tiriamųjų (32 proc., n=33) nurodo, kad jie nebuvo susidūrę su atveju, kad vaikas klausytų jų ką daryti. Ketvirtadalis tiriamųjų (25,2 proc.,

n=26) nebando aiškintis iškilusios situacijos bei nebando jos suprasti. Penktadalis tiriamųjų (19,2 proc., n=20) nurodo, kad jų praktikoje vaikai niekada nepripažino, kad jų poelgis buvo neteisingas. Pagal gautus tyrimo rezultatus vertinant šį aspektą pastebima, kad ketvirtadalis tiriamųjų susiduria su vaikais, kurie nesuvokia savo elgesio ir net nebando keisti susidariusios situacijos.

Siekiant nustatyti, kaip tiriamieji supranta EES turintį vaiką, o tiksliau, koks požymis geriausiai atspindi tokio pobūdžio sutrikimus, jų buvo prašoma iš pateiktų požymių pasirinkti jiems atrodantį pačiu reikšmingiausiu. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad trečdalis tiriamųjų (32,4 proc., n=34) pagrindiniu požymiu išskiria negatyvų, priešišką, įžūlų ir provokuojantį elgesį. Penktadalis tiriamųjų (21 proc., n=22) nurodo, kads jų požiūriu, pagrindinis požymis – vaikų impulsyvumas, nesugebėjimas sulaukti savo eilės. Tokia pat dalis tiriamųjų pažymėjo, kad taip pat galima išskirti ir vaikų nedėmesingumą, nesusikaupimą (7 pav.). Pagal 7 paveiksle pateikiamus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad viena mažiausio tiriamųjų susidomėjimo sulaukusių priežasčių – daikto, kuriuo galima susižaloti naudojimas (2,9 proc., n=3). Pagal tiriamųjų pasiskirstymą galima pastebėti, kad pagrindiniai požymiai siejami su negatyviu, neprognozuojamu vaiko elgesiu, jo perdėtu aktyvumu, nenoru paklusti taisyklėms, nustatytoms normoms.

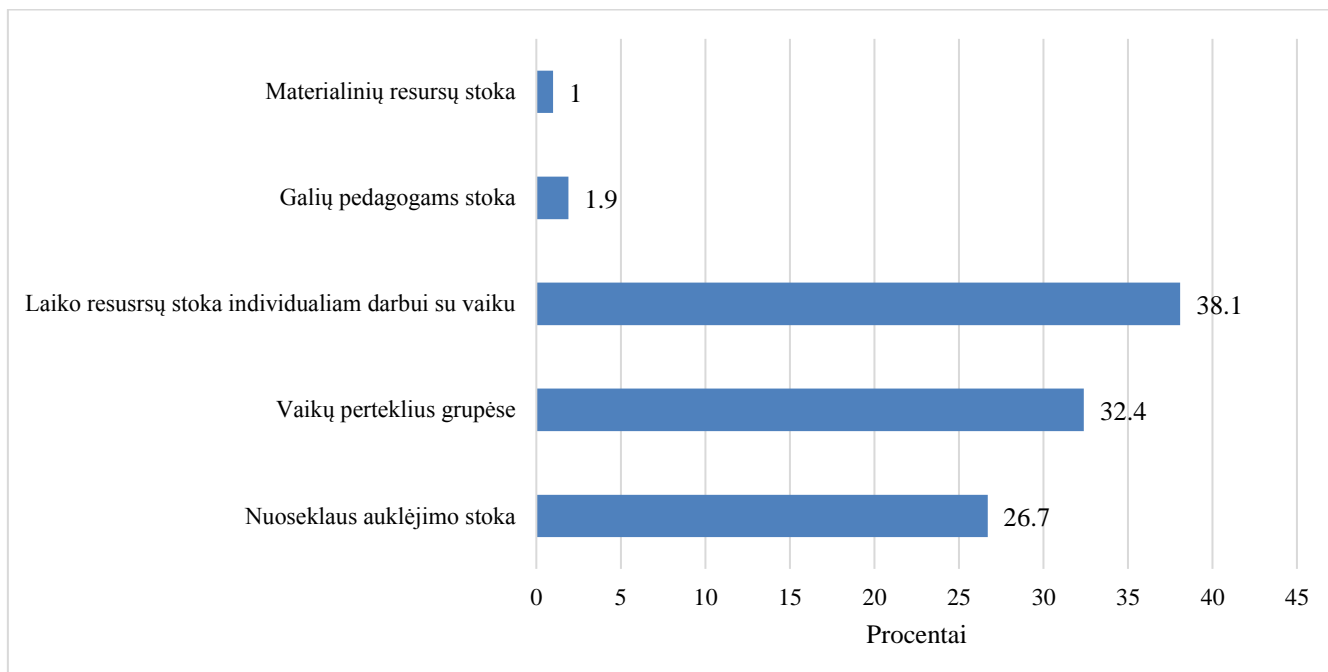

7 pav. Požymių, labiausiai atitinkančių EES turintį vaiką vertinimas, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Greta ankščiau aptartų aspektų, tiriamųjų buvo prašoma įvardinti veiksnius, kurie, jų manymu, riboja vaikų poreikių tenkinimo kokybę. Trečdalis tiriamųjų (38,1, proc., n=40) nurodė, kad didžiausias ribotumas yra laiko individualiam darbui su tokių sutrikimų turinčių vaikų skyrimas.

Trečdalis tiriamųjų (32,4 porc., n=34) taip pat išskiria vaikų perteklių grupėse, nuo kurio taip pat priklauso ir vaikams skiriamo individualaus dėmesio trukmė (8 pav.).

8 pav. Vaikų, turinčių EES, poreikių tenkinimą ribojantys veiksniai, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 8 paveiksle pateikiamus duomenis galima pastebėti, kad vieni mažiausių poveikį darančių veiksnių yra išskiriami materialinių resursų stoka bei galių pedagogams stoka. Išryškėja ir tėvų vaidmuo poreikių tenkinimui EES turintiems vaikams. Ketvirtadalis tiriamųjų (26,7 proc., n=28) nurodo, kad vienas iš veiksnių yra nuoseklus auklėjimo stoka, kuris vyksta šeimos vidinėje aplinkoje ir pedagogai poveikio šiam veiksniai daryti negali.

Siekdami detalizuoti būdus ir metodus, kuriuos tiriamieji taiko dirbdami su EES turinčiais vaikais, jų buvo prašoma įvardinti pagrindines programas/ metodus. Galima išskirti pagrindines, kurias įvardino tiriamieji:

- Tarptautinė Zipio programa;
- Kimochi;
- Kognityvinė elgesio terapija;
- Psichologinės rekomendacinio pobūdžio konsultacijos;
- Pokalbiai ir diskusijos sus specialistais;
- Bendradarbiavimas su vaikų tėvais;
- Priešmokyklinio ugdymo programa;
- Individualus darbas su vaiku;
- Vaiko poreikius atitinkančių žaidimų, priemonių parinkimas;

- Taikomi Montessori sistemos elementai.

Siekiant išsamiau išanalizuoti metodus ir būdus, kurie taikomi praktikoje, jų buvo prašoma įvardinti prevencinių programų priemonių naudojimo praktikoje dažnumą (3 lentelė).

3 lentelė. Prevencinių programų taikymo praktikoje dažnumas, proc.

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Konfliktų sprendimo, tolerancijos įgūdžių ugdymas	-	1,0	9,0	64,0	26,0
2.	Gebėjimo klausytis įgūdžių ugdymas	-	2,0	15,0	52,0	31,0
3.	Gebėjimo priimti taisykles įgūdžių ugdymas	2,0	-	7,9	48,5	41,6
4.	Atsakomybės įgūdžių ugdymas	-	3,0	14,1	59,6	23,2
5.	Gebėjimo dirbti komandoje įgūdžių ugdymas	1,0	-	18,4	52,0	28,6
6.	Gebėjimo išreikšti save įgūdžių ugdymas	1,0	2,0	14,0	57,0	26,0
7.	Gebėjimo integruotis, prisitaikyti įgūdžių ugdymas	-	1,0	16,2	55,6	27,3
8.	Gebėjimo užmegzti kontaktus įgūdžių ugdymas	-	4,0	15,0	60,0	21,0
9.	Jautrumo, empatijos įgūdžių ugdymas	2,0	2,0	12,0	53,0	31,0
10	Refleksijos įgūdžių ugdymas	-	8,0	19,0	49,0	24,0

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 3 lentelėje pateikiamus tyrimo duomenis galima išskirti prevencines programas, kurios yra naudojamos visada. Du penktadaliai tiriamųjų (41,6 proc., n=42) nurodo, kad jie visada ugdo vaikų gebėjimą priimti taisykles, o trečdalis tiriamųjų (31 proc., n=31) nurodo, kad jie suinteresuoti visada ugdyti empatijos ir jautrumo įgūdžius. Tokia pat dalis tiriamųjų visada ugdo vaikų gebėjimo klausytis įgūdžius. Ketvirtadalis tiriamųjų (28,6 proc., n=28) taip pat pažymi, kad visada ugdo vaikų gebėjimą dirbti komandoje, o 26 proc. tiriamųjų (n=26) suinteresuoti vaikus mokyti išreikšti save. Analizuojant tiriamųjų pasiskirstymą pagal pateikiamus tyrimo rezultatus pastebima, kad vos keli tiriamieji savo praktikoje neugdo vaikų gebėjimo priimti taisykles (2 proc., n=2), taip pat jautrumo ir empatijos (2 proc., n=2), bei gebėjimo išreikšti save (1 proc., n=1) ir gebėti dirbti komandoje (1 proc., n=1). Analizuojant tiriamųjų pasiskirstymą pastebėta, kad beveik du trečdaliai tiriamųjų (59,6 proc., n=59) dažnai vaikus ugdo atsakomybės, 60 proc. (n=60) tiriamųjų suinteresuoti gebėjimu užmegzti kontaktus įgūdžius. Du trečdaliai tiriamųjų (64 proc., n=64) nurodo dažnai praktikoje ugdo konfliktų sprendimo, tolerancijos įgūdžius, kurie itin svarbūs EES turintiems vaikams, kontroliuojant jų elgesį ir impulsyvumą.

Analizuojant prevencinių priemonių taikymo praktikoje aspektus, svarbu atsižvelgti, ar taikomų priemonių dažnumui gali daryti poveikį įvairūs veiksniai. Magistro baigiamojo darbo autorė kelia prielaidą, kad taikomų priemonių dažnumui poveikį gali daryti tiriamųjų kvalifikacinė

kategorija. Siekiant nustatyti įtakos stiprumą, taikomas Kruskal-Wallis kriterijus. Šis kriterijus gali parodyti, ar tam tikrą kvalifikacinę kategoriją atstovaujantys tiriamieji skiriasi pagal prevencinių priemonių taikymo dažnumą. 4 lentelėje pateikiami vidutinių rangų rodikliai (ang. *Mean Rank*), leidžiantys nustatyti, kurias kvalifikacines kategorijas atstovaujantys tiriamieji dažniau taiko prevencinių programų priemones dirbant su EES turinčiais vaikais. Greta vidutinių rangų taip pat pristatoma ir statistinio reikšmingumo (ang. *Asymp.Sig.*) reikšmė, leidžianti nustatyti, ar prevencinių programų priemonių dažnumas reikšmingai statistiškai skiriasi tarp kvalifikacinių kategorijų grupių.

4 lentelė. Tiriamųjų kvalifikacinių kategorijų ir jų taikomų prevencinių programų vidutiniai rangai

Nr.	Teiginys	Vidutiniai rangai		
		Auklėtoja	Vyr. auklėtoja	Metodininkė
1.	Konfliktų sprendimo, tolerancijos įgūdžių ugdymas	55,94	53	49,92
2.	Gebėjimo klausytis įgūdžių ugdymas	52,57	53,54	53,29
3.	Gebėjimo priimti taisykles įgūdžių ugdymas	52,74	54,29	52,42
4.	Atsakomybės įgūdžių ugdymas	51,49	54,18	53,66
5.	Gebėjimo dirbti komandoje įgūdžių ugdymas	55,07	52,10	53,26
6.	Gebėjimo išreikšti save įgūdžių ugdymas	56,44	52,51	51,24
7.	Gebėjimo integruotis, prisitaikyti įgūdžių ugdymas	58,21	50,57	51,44
8.	Gebėjimo užmegzti kontaktus įgūdžių ugdymas	55,08	53,60	50,15
9.	Jautrumo, empatijos įgūdžių ugdymas	56,07	54,81	49,11
10.	Refleksijos įgūdžių ugdymas	52,21	54,44	53,73

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Lentelėje pateiktos vidutinių rangų reikšmės atskleidžia, kad vertinant teiginius skirtingose tiriamųjų kvalifikacinėse grupėse, jie pasiskirsto skirtingai. Pilkame fone pateiktos reikšmės žymį aukščiausią vidutinio rango reikšmę. Pagal 4 lentelėje pateiktus skaičiavimo rezultatus galima pastebėti, kad vyr. auklėtojos dažniausiai ugdo vaikų gebėjimus įsiklausyti, taisyklių priėmimo, atsakomybės ir refleksijos įgūdžių. Metodininkės pagal taikomas prevencines priemones pasiskirsto tolygiai, o auklėtojos taiko dažniausiai likusias prevencines priemones. Nebuvo nustatytas statistinis reikšmingumas tarp tirtų nepriklausomų kriterijų.

Tyrimo metu taip pat buvo siekiama nustatyti, kokias elgesio ir emocijų valdymo strategijas tiriamieji taiko savo darbe. Kaip ir ankstesniuose klausimuose, nustatomas strategijų naudojimo dažnumas. Gauti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad pusė visų tiriamųjų (50 proc., n=50) nurodo paradantys daugiau dėmesio vaikui, kai jis dirba gerai (o ne blogai). 47 proc. (n=47) tiriamųjų nurodo, kad jie linkę palaikyti pozityvią elgesio kultūrą institucijoje, o du penktadaliai tiriamųjų (38,4 proc.,

n=38) nurodo, kad jie visada linkę aptarti su vaiku siekiamą abipusį elgesį, jo pažeidimo ribas, skatinimo būdus už susitarimo vykdymą ir jo atsakomybę už susitarimo nevykdymą (5 lentelė).

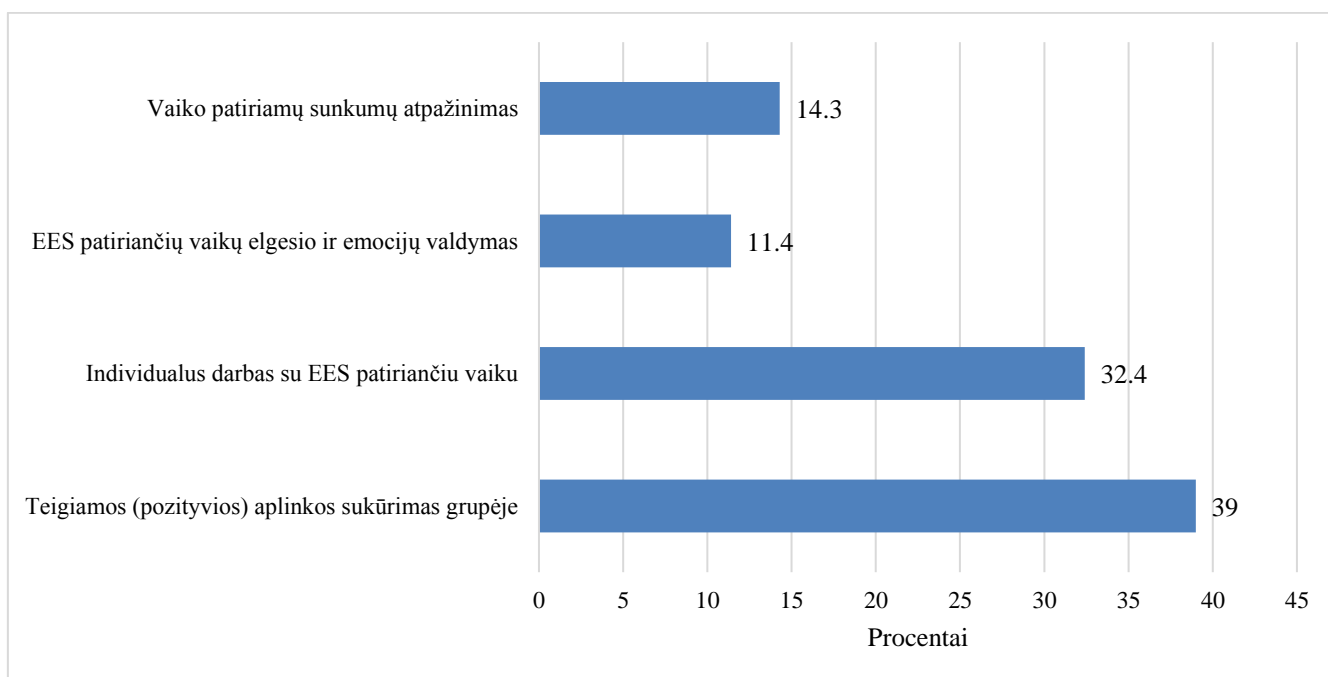
5 lentelė. Elgesio ir emocijų valdymo strategijų naudojimo dažnumas, proc.

Nr	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Organizuoju visos grupės pokalbį, kad išsiaiškintume kartu, kas gerai ir kas blogai, kad vaikas išgirstų draugų nuomonę	4,0	7,9	18,8	50,5	18,8
2.	Organizuoju judrią veiklą (mankštinantis, bėgiojant, važiuojant dviračiu)	1,0	4,0	24,8	50,5	19,8
3.	Organizuoju veiklą, kurioje dalyvautų visa grupė	1,0	-	11,1	57,6	30,3
4.	Palaikau pozityvaus elgesio kultūrą institucijoje	-	-	7,0	46	47,0
5.	Sudarome su vaiku sutartį, nustatant, kokie pastiprinimai (apdovanojimai) už kokius pasiekimus bus teikiami	2,0	6,1	26,3	40,4	25,3
6.	Aptariame su vaiku siekiamą abipusį elgesį, jo pažeidimo ribas, skatinimo būdus už susitarimo vykdymą ir atsakomybę už jo nevykdymą	-	3,0	9,1	49,5	38,4
7.	Parodau daugiau dėmesio vaikui, kai jis elgiasi, dirba gerai (o ne blogai)	-	1,0	7,0	42,0	50,0

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 5 lentelėje pateikiamus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad vidutiniškai apie pusę visų tiriamųjų ties kiekviena strategija pasirinko atsakymo variantą „dažnai“, o tai rodo, kad praktikoje yra taikomos įvairios strategijos, pagal tiriamųjų numatomą poreikį. Šiuo atveju tikslinga atkreipti dėmesį į tas elgesio ir emocijų valdymo strategijas, kurios taikomos visada tiriamųjų darbo praktikoje. Pusė tiriamųjų (50 proc., n=50) nurodo visada parodantys vaikui daugiau dėmesio už jo pozityvų elgesį. Vertinant šios strategijos taikymą reikėtų pažymėti, kad geresnio vaiko elgesio susiejimas su didesniu pedagogo jam skiriamu dėmesiu ir pozityvaus elgesio skatinimo būdas, galintis padėti vaikui suvokti, koks elgesys yra priimtinas, o kuris ne. Beveik pusė visų tiriamųjų (47 proc., n=47) nurodo, kad palaiko pozityvaus elgesio kultūrą institucijoje, o šios strategijos įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo pozityvaus elgesio metodo, kuris aptartas aukščiau. Galima pastebėti, kad vos penktadalis tiriamųjų (18,8 proc., n=19) visada organizuoja visos vaikų grupės pokalbį, kurio metu būtų išsiaiškinama, koks elgesys yra geras, o koks blogas. Tokios strategijos taikymas padeda EES turinčiam vaikui išgirsti jo draugų nuomonę bei tai paskatinti atkreipti dėmesį į savo elgseną ir veiksmus, kuriuos galima būtų apibrėžti kaip netinkamus.

Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, koks, tiriamųjų nuomone, yra tinkamiausias ugdymo kokybę sąlygojantis veiksnys, ugdant EES patiriantį vaiką. Šiuo klausimu trečdalis tiriamųjų (39 proc., n=41) nurodė, kad vienas iš svarbiausių veiksnių – pozityvios pedagoginės aplinkos sukūrimas, o 32,4 proc. (n=34) mano, kad svarbiausia individualus darbas su EES turinčiu vaiku. Tarp šių dviejų atsakymo variantų pasidalijo didžiausia dalis tiriamųjų. Aptariant tokių tiriamųjų pasirinkimą, reikėtų pažymėti, kad nors tiriamieji išskiria individualaus darbo su vaiku svarbą, tačiau praktikoje šio būdo įgyvendinimui sudaromos nepalankios sąlygos, priklausančios nuo vaikų skaičiaus grupėse bei dėl to atsirandanti laiko stoka organizuoti individualų darbą su vaiku (9 pav.).

9 pav. Tinkamiausi ugdymo kokybę sąlygojantys veiksniai, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Tyrimo metu išsiaiškinta, kad vienas iš ugdymo kokybę sąlygojančių veiksnių – aplinkos pritaikymas, todėl tyrimo metu tiriamųjų buvo prašoma įvardinti, kaip jų valdomoje grupėje yra pritaikoma fizinė aplinka vaikams, turintiems EES. Penktadalis tiriamųjų (22,5 proc., n=23) nurodo, kad jų grupėje yra įrengtas specialus kampelis, skirtas vaikų nusiramimui, o dešimtadalis tiriamųjų (8,9 proc., n=9) nurodo, kad skatinama draugystė su ramaus elgesio bendraamžiu. Galima pastebėti, kad šie fizinės aplinkos pritaikymo būdai yra taikomi visados ir nukreipti į pakitusios vaiko elgsenos reguliavimą, vaiko nuraminimą, pozityvaus pavyzdžio rodymą. Vertinant netaikomus fizinės aplinkos pritaikymo būdus galima išskirti tiriamųjų vengimą keisti žaidimų vietą grupėje (23,2 proc., n=23), beveik penktadalis tiriamųjų (15,8 proc., n=16) nesudaro vaikams, turintiems EES, turėti individualią vietą, atskirtą nuo grupės draugų. Taip pat pastebima, kad dešimtadalis tiriamųjų (10,9 proc., n=11) netaiko individualios žaidimo vietos parinkimo būdo (6 lentelė)

6 lentelė. Aplinkos pritaikymo būdai 3-5 metų amžiaus vaikams, turintiems EES, proc.

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Skatinama draugystė su ramaus elgesio bendraamžiu.	1,0	10,9	39,6	39,6	8,9
2.	Pasiūlomas specialiai įrengtas kampelis nusiramimui.	2,9	4,9	25,5	44,1	22,5
3.	Parenkama žaidimų vieta toliau nuo grupės.	10,9	26,7	38,6	21,8	2,0
4.	Grupėje turi savo atskirą nuo grupės draugų vietą individualiai veiklai.	15,8	20,8	33,7	20,8	8,9
5.	Vengiama keisti žaidimų vietą grupėje.	23,2	25,3	33,3	14,1	4,0

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 6 lentelėje pateikiamus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad tiriamieji dažniausiai suinteresuoti sukurti tokią aplinką 3-5 metų amžiaus vaikams turintiems EES, kuri leistų jiems nebeplėtoti netinkamo elgesio, o apmastyti savo poelgius ir veiksmus, taip siekiant ugdyti jų savianalizės įgūdžius bei sugebėjimą kontroliuoti savo elgseną. Taip pat išskiriamos aplinkos pritaikymo būdai atskleidžia, kad stengiamasi tokiems vaikams sukurti individualią erdvę, kurioje jie, esant poreikiui, galėtų individualiai žaisti.

Kadangi praktikoje tiriamieji susiduria su netinkamu vaiko elgesiu ir pasireiškiančiomis emocijomis, tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, kokiais būdais tiriamieji bando valdyti situaciją. Pagrindiniu būdu, kurį visada taiko pusė visų tiriamųjų (52,9 proc., n=54) galima išskirti „taisyklių, galiojančių visiems vaikams, kūrimas“, o trečdalis tiriamųjų (29 proc., n=28,7 proc.) visada skatina vaikus laikytis nurodymų. Šie du būdai glaudžiai tarpusavyje susiję, kadangi sukuriant taisykles, pabrėžiama ir būtinybė laikytis šių taisyklių, ugdomi vaikų gebėjimai išgirsti pedagogą ir laikytis jo pateikiamų nurodymų (7 lentelė).

7 lentelė. Būdų, kuriais valdomas netinkamas vaiko elgesys, taikymo dažnumas, proc.

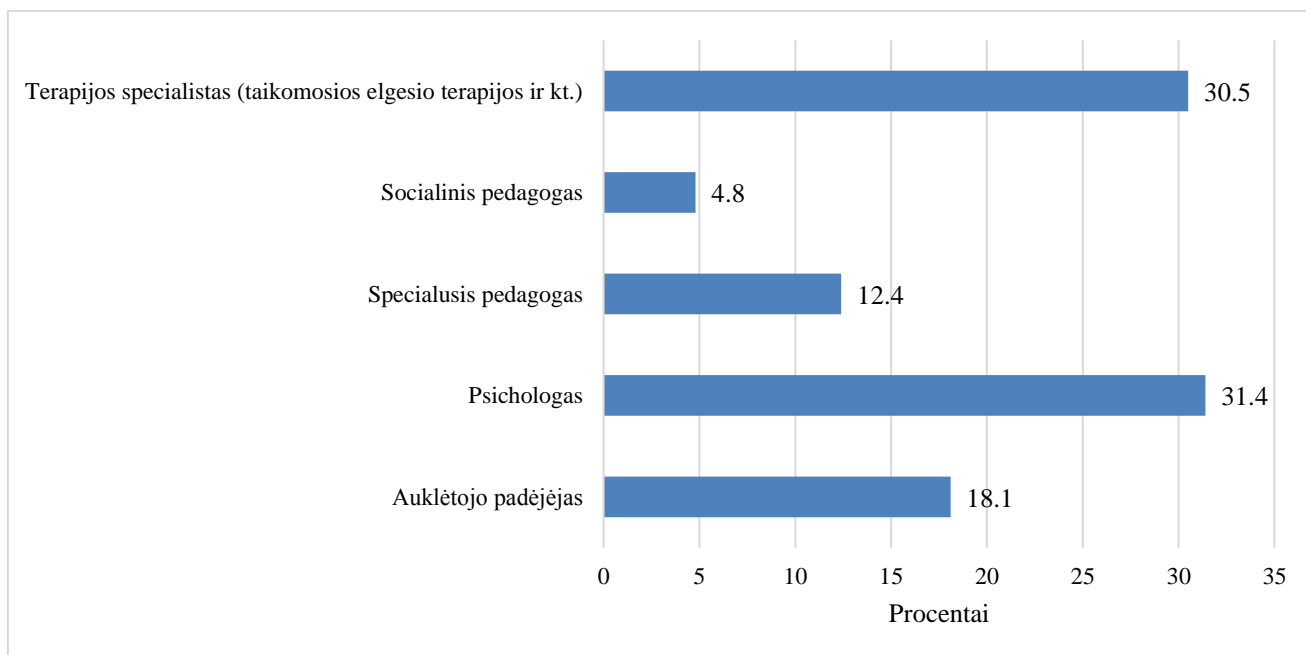
Nr.	Teiginiai	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Taisyklių, galiojančių visiems grupės vaikams, kūrimas.	-	-	6,9	40,2	52,9
2.	Nepriimtino elgesio ir emocijų ignoravimas.	22,3	10,7	33,0	20,4	13,6
3.	Skatinimas laikytis nurodymo.	-	3,0	10,9	57,4	28,7
4.	Nepageidaujamo elgesio valdymas, taikant loginės pasekmės metodą.	2,0	3,0	26,7	53,5	14,9
5.	Netinkamo elgesio valdymas nuolaidžiuoju.	62,4	21,8	8,9	5,9	1,0

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 7 lentelėje pateikiamus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad beveik du trečdaliai tiriamųjų (62,4 proc., n=63) nėra suinteresuoti netinkamą vaiko elgesį valdyti ignoruojant netinkamą

elgesį ar jam nuolaidžiau, o penktadalis tiriamųjų (22,3 proc., n=23) taip pat pabrėžia, kad jie nėra linkę ignoruoti netinkamo elgesio ir emocijų. Tuo tarpu didžioji dalis tiriamųjų kartais arba dažnai linkę ignoruoti netinkamą vaiko elgesį ar emocijas. Vertinant tyrimo duomenis bendrai, galima pastebėti, kad pusė tiriamųjų (53,5 proc., n=54) taiko loginės pasekmės metodą, kuris leidžia ugdyti vaikų suvokimą apie jo netinkamo elgesio ar emocijų pasekmes.

Aptariant ankstesnius tyrimo rezultatus nustatyta, kad tiriamieji įvardina vieną iš probleminių aspektų – laiko individualiam darbui su vaiku turinčiu EES trūkumą. Ši problema gali lemti tokio vaiko ugdymo proceso kokybę, todėl tyrime buvo siekiama nustatyti, kokio specialisto, tiriamųjų požiūriu trūksta dirbant su vaikais, turinčiais EES. Tiriamųjų požiūriai pasiskirstė gana netolygiai. Trečdalis tiriamųjų (31,4 proc., n=34) nurodė, kad trūksta psichologo. Taip pat trečdalis tiriamųjų (30,5 proc., n=32) nurodė, kad trūksta terapijos specialisto, pavyzdžiui, elgesio terapijos organizatoriaus ir įgyvendintojo. Mažiausia dalis tiriamųjų (4,8 proc., n=5) nurodė, kad jiems labiausiai trūksta socialinių pedagogų (10 pav.).

10 pav. Specialistų trūkumo vertinimas, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 10 paveiksle pateikiamus duomenis galima pastebėti, kad dešimtadalis tiriamųjų (12,4 proc., n=13) nurodo, kad jų įstaigoje trūksta specialiųjų pedagogų, o beveik penktadaliui tiriamųjų (18,1 proc., n=19) trūksta auklėtojų padėjėjų.

Išsiaiškinus, kokių specialistų trūksta, nuspręsta analizuoti, kaip tiriamieji vertina savo turimus įgūdžius ir žinias bei jų pakankamumą dirbant su vaikais, turinčiais EES. Gauti tyrimo duomenys atskleidžia probleminius vaikų, turinčių EES, ugdymo aspektus, susijusius su pačių

pedagogų žinių trūkumu, kadangi beveik pusė visų tiriamųjų (43,8 proc., n=46) nurodė, kad jų turimų įgūdžių ir gebėjimų nepakanka. Atsižvelgiant į tai, magistro baigiamojo darbo autorė, kelia prielaidą, kad įgūdžių ir žinių trūkumą galėjo sąlygoti tiriamųjų turimas išsilavinimas, todėl pritaikant SPSS 23.0 programų paketo galimybes, vertinamos tiriamųjų turimo išsilavinimo ir jų kritinio požiūrio į savo turimus įgūdžius bei žinias, sąsajos (8 lentelė).

8 lentelė. Tiriamųjų turimų įgūdžių ir žinių pakankamumo vertinimas pagal turimą išsilavinimą, proc.

Išsilavinimas	Atsakymo variantai			
	Taip		Ne	
	Abs. Sk.	Proc.	Abs. Sk.	Proc.
Vidurinis	-	-	2	100
Aukštesnysis	3	33,3	4	44,4
Aukštasis neuniversitetinis	6	26,1	10	43,5
Aukštasis universitetinis (bakalauras)	16	30,8	22	42,3
Aukštasis universitetinis (magistras)	7	41,2	8	47,1

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 8 lentelėje pateikiamus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad žemesnį išsilavinimą turintys tiriamieji nepalankiai vertina savo turimų įgūdžių ir žinių pakankamumą. Siekiant nustatyti, ar turimas išsilavinimas daro statistiškai reikšmingą poveikį tiriamųjų turimų įgūdžių ir žinių pakankamumo vertinimą, taikomas Pearson koreliacijos koeficiento vertinimo metodas, kai nustatomas reikšmingumo lygmuo $<0,05$. Atsižvelgiant į gautas statistines reikšmes (Asymp. Sig.=0,000, $p>0,05$, $p=0,371$) atskleidžia, kad patvirtinti prielaidos, kad turimas išsilavinimas daro poveikį savo įgūdžių ir žinių pakankamumo vertinimui.

Kadangi apie pusė visų tiriamųjų nurodė, kad jų įgūdžių ir žinių nepakanka dirbant su vaikais, turinčiais EES, tyrimo metu nuspręsta išsiaiškinti, kaip jie tobulina darbo su EES turinčiais vaikais kompetencijas (9 lentelė).

9 lentelė. Darbo su EES turinčiais 3-5 metų amžiaus vaikais kompetencijų tobulinimo būdų dažnumas, proc.

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Savarankiškose studijose	-	5,0	23,8	49,5	21,8
2.	Darželio metodinėje grupėje	5,9	9,8	32,4	42,2	9,8
3.	Rajono švietimo pagalbos tarnybos organizuojamose seminaruose	6,9	11,9	25,7	37,6	17,8
4.	Darželio organizuojamuose seminaruose	4,9	10,7	27,2	27,2	30,1
5.	Dalinatės patirtimi su kitais ikimokyklinės ugdymo įstaigos pedagogais	1,0	5,8	14,6	40,8	37,9

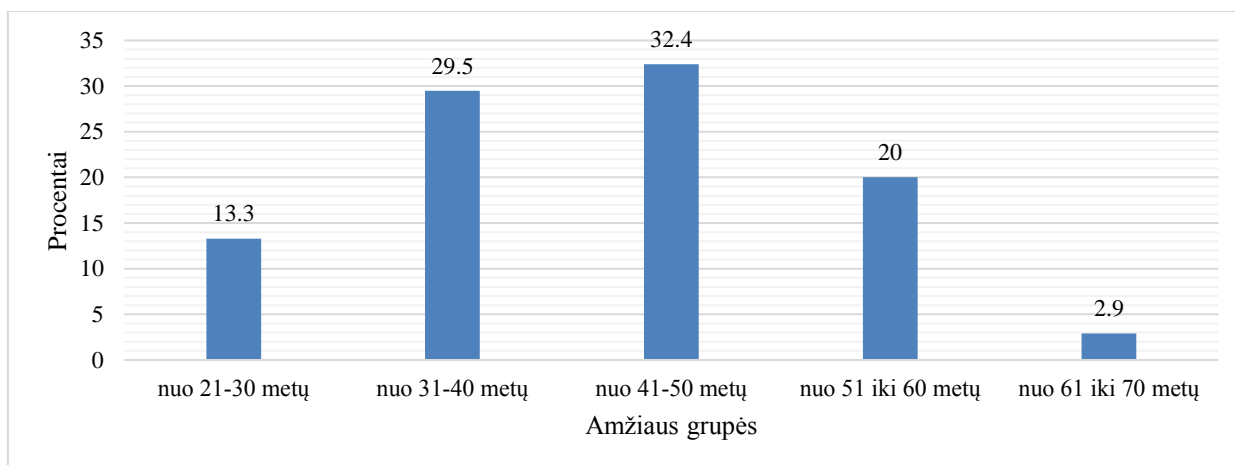
Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 9 lentelėje pateiktus tyrimo rezultatus galima pastebėti, kad trečdalis tiriamųjų (37,9 proc., n=39) visada dalinasi patirtimi su kitais ikimokyklinės ugdymo įstaigos pedagogais. Šiek tiek mažiau nei trečdalis tiriamųjų (31 proc., n=31) nurodo dalyvaujantys darželio organizuojamose seminaruose. Tik maža dalis visų tiriamųjų niekada netaiko kompetenciją tobulinančių būdų. Pavyzdžiui, 5,9 proc. (n=6) nedalyvauja darželio metodinėse grupėse, o 6,9 proc. (n=7) tiriamųjų niekada nedalyvauja rajono švietimo pagalbos tarnybos organizuojamuose seminaruose. Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kad savarankiškose studijose kompetencijas dažnai tobulina pusė visų tiriamųjų (49,5 proc., n=50), o penktadalis tiriamųjų (21,8 proc., n=22) tai daro visados.

Teorinėje šio magistro darbo dalyje buvo pabrėžiama, kad ugdant EES turinčius vaikus, labai svarbus ne tik individualus pedagogo darbas, bet ir bendradarbiavimas su tokių sutrikimų turinčiais vaikais, todėl tyrimo metu siekiama nustatyti, ar tiriamieji bendradarbiauja su vaikų tėvais. Atsižvelgiant į tyrimo metu gautus rezultatus nustatyta, kad absoliuti dauguma tiriamųjų (95,2 proc., n=100) palaiko ryšį su tėvais ir bendradarbiauja organizuojant ikimokyklinį ugdymą.

Vertinant tiriamųjų bendradarbiavimo su EES turinčiais vaikais tėvais rezultatyvumą, tyrimo metu jų buvo prašoma įvardinti, ar pasiteisina bendradarbiavimas su tėvais. Gauti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad tik trims ketvirtadaliams tiriamųjų (75,2 proc., n=79) bendradarbiavimas su tėvais pasiteisina ir palengvina ugdymo procesą, tačiau beveik dešimtadalis tiriamųjų (6,7 proc., n=7) nemano, kad tai padeda, o dešimtadalis tiriamųjų (14,3 proc., n=15) nėra apsisprendę, ar bendradarbiavimas su tėvais jiems padeda.

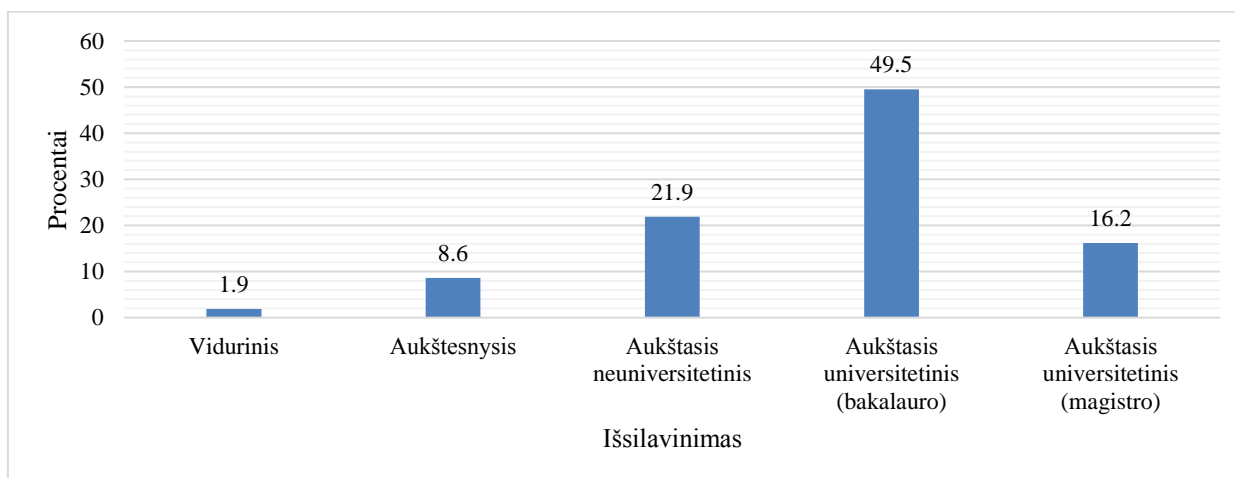
Tyrimo pabaigoje tiriamiesiems buvo pateikiami socialines – demografines charakteristikas padedantys išsiaiškinti klausimai. Pirmiausia jų buvo prašoma įvardinti, kokia jų lytis. Pagal gautus tyrimo rezultatus nustatyta, kad absoliuti dauguma tiriamųjų (98,1 proc., n=103) yra moterys. Vertinant tiriamųjų pasiskirstymą pagal amžių nustatyta, kad trečdalis tiriamųjų (32,4 proc., n=34) priklauso 41-50 metų amžiaus grupei, trečdalis tiriamųjų (29,5 proc., n=31) priklauso 31-40 metų amžiaus grupei, penktadalis tiriamųjų (20 proc., n=21) -51-60 metų amžiaus grupei (11 pav.).

11 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 11 pav. pateikiamus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad mažiausia dalis tiriamųjų (2,9 proc., n=2) priklauso vyresnių nei 61 metų amžiaus grupei. Tyrimo metu taip pat buvo siekiama nustatyti, kaip tyrimo dalyviai pasiskirsto pagal turimą išsilavinimą. Pusė visų tiriamųjų (49,5 proc., n=52) nurodė, kad yra įgiję aukštąjį universitetinį (bakaluro) išsilavinimą (12 pav.).

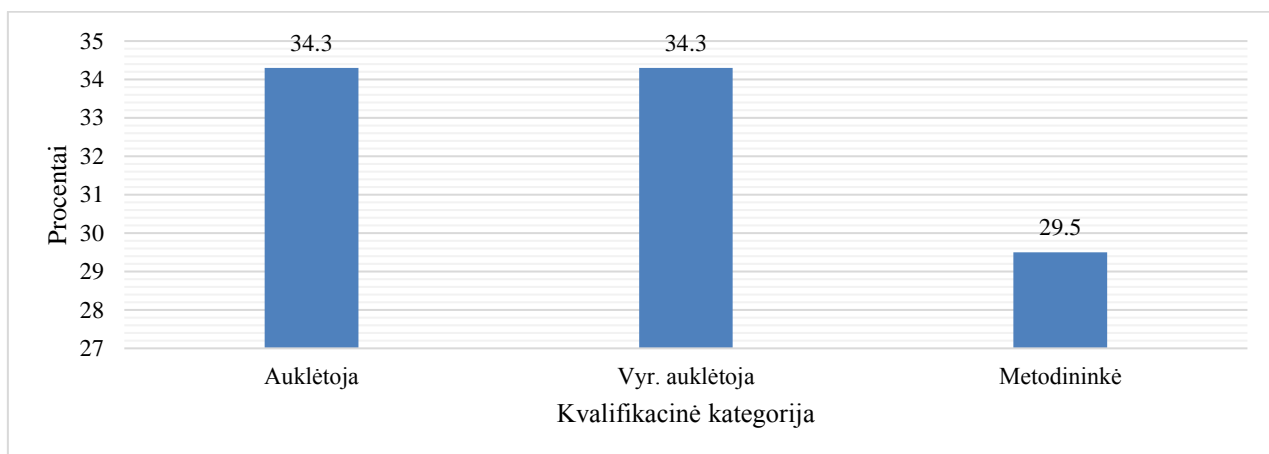

12 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal išsilavinimą, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Paveiksle (12 pav.) pateikti duomenys atskleidžia, kad penktadalis tiriamųjų (21,9 proc., n=23) yra įgiję aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, o beveik penktadalis tiriamųjų (16,2 proc., n=17) yra įgiję aukštąjį universitetinį (magistro) išsilavinimą. Analizuojant tiriamųjų pasiskirstymą pagal įgytą išsilavinimą pastebima, kad vos 1,9 proc. (n=2) tiriamųjų yra įgiję tik vidurinį išsilavinimą.

Paskutinis vertintinas socialinis- demografinis kriterijus – kvalifikacinė tiriamųjų kategorija. Pagal gautus tyrimo rezultatus galima pastebėti, kad tiriamieji pasiskirsto gana tolygiai (13 pav.).

13 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal kvalifikacinę kategoriją, proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Analizuojant tiriamųjų pasiskirstymą pagal kvalifikacinę kategoriją nustatyta, kad tyrime nedalyvavo nė vienas tiriamasis, atstovaujantis eksperto (-ės) kategoriją. Tiriamieji tolygiai pasiskirstė tarp likusių trijų kvalifikacinių kategorijų. Didžiausią dalį tyrime dalyvavusių sudarė auklėtojos (34,3 proc., n=36). Šiek tiek mažesnė dalis tiriamųjų – vyr. auklėtojos (34,3 proc., n=36), o mažiausia dalis buvo metodininkių – 29,5 proc. (n=31).

Šiame darbe pristatomi ir atlikto kokybinio tyrimo rezultatai. Kokybinį tyrimą nuspręsta atlikti tam, kad būtų išsamiau išsiaiškinta, kokios galimybės ugdyti EES turinčius vaikus. Apklausti 3 pedagogai dirbantys Šilutės lopšelyje-darželyje „Ąžuoliukas“, 2 pedagogai dirbantys Šilutės lopšelyje-darželyje „Žibutė“ ir 2 pedagogai dirbantys Šilutės lopšelyje-darželyje „Pušėlė“, kuriems buvo suformuoti ir pateikti 7 klausimai. Kokybinio tyrimo apklausoje dalyvavo tie pedagogai, iš kurių buvo gautas žodinis sutikimas dalyvauti apklausoje. Taip pat buvo gautas žodinis sutikimas ir įstaigos vadovo.

Pirmiausia interviu metu buvo siekiama sužinoti pedagogų požiūrį, kaip galima spręsti laiko trūkumą į 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių EES ugdymosi poreikius ribojančius veiksnius. Šis klausimas užduotas tikslingai, kadangi kiekybinio tyrimo metu išsiaiškinta, kad labiausiai riboja laiko trūkumas individualiam darbui su vaiku. Kokybinio tyrimo metu gauti rezultatai pateikiami 10 lentelėje.

10 lentelė. Pedagogų požiūris į galimybes spręsti laiko trūkumo problemą

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Problemos sprendimo galimybės	Papildomos lėšos	„<...> turi būti skiriamos papildomos lėšos<...>“ (Nr. 1).
	Žmogiškieji ištekliai	„<...> įsteigtas specialisto etatas<...>“ (Nr. 1); „<...> papildomas etatas dirbti su tokiais vaikais <...>“ (Nr. 2); „<...> įtraukti asistentus į darbą <...>“ (Nr. 3); „<...> reikalingas pedagogo padėjėjas <...>“ (Nr. 5); „<...> padidinti specialistų valandas ir skaičių ugdymo įstaigoje“ (Nr. 6);
	Vaikų skaičius	„<...> mažinti vaikų skaičių grupėse <...>“ (Nr. 4); „<...> sumažinti ugdytinių skaičių grupėje<...>“ (Nr. 6); „<...> vaikų skaičiaus mažinimas grupėse <...>“ (Nr. 7).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Analizuojant 10 lentelėje pateikiamus pedagogų pasisakymus galima pastebėti, kad laiko trūkumo individualiam darbui su vaiku problemos sprendimas turėtų prasidėti nuo vaikų skaičiaus grupėse sumažinimu. Tai rodo, kad šiuo metu sudarytos grupės neatitinka pedagogo galimybių skirti individualų laiką kiekvienam vaikui, ypač vaikui, turinčiam EES. Greta šio pasiūlymo, taip pat dalis pedagogų įvardino ir papildomo specialisto etato diegimą. Šis pasiūlymams glaudžiai susijęs su jau aptartu, kadangi įsteigus dar vieną etatą būtų sumažinamas krūvis kitiems pedagogams, todėl atsirastų galimybės skirti daugiau laiko vaikams, turintiems EES.

Tyrimo metu buvo identifikuota problema, susijusius su vaiko nenoru keisti savo elgesio, todėl pedagogų buvo prašoma įvardinti, kokius pagalbos būdus jie siūlytų taikyti tokiose situacijose, kad paskatintų vaikus, turinčius EES, teigiamam elgesiui (11 lentelė).

11 lentelė. Pagalbos būdai 3-5 metų amžiaus vaikams, nenorintiems nieko keisti savo elgesyje

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Pagalbos būdai	Papildomų patalpų įrengimas	„<...> relaksaciniai kampeliai, kurie padeda nusiraminti <...>“ (Nr. 1).
	Papildomi metodai	„<...> aiški vaizdinė dienotvarkė, gali vaikams padėti suvaldyti emocijas <...>“ (Nr. 1); „<...> suvokimo klausimą nukelti į jausmų valandos laiką, kai specialiai kalbama apie situaciją <...>“ (Nr. 3); „<...> naudoti pagyrimų, skatinimo, gero elgesio pavyzdžio sistemą<...>“ (Nr. 4);

		„<...> būtina įvesti stiprinimo-skatinimo sistemą už teigiamą elgesį <...>“ (Nr. 5); „<...> terapinių metodų taikymas <...>“ (Nr. 6); „<...> sukurti grupės taisykles bei naudoti skatinimo sistemą <...>“ (Nr. 7).
	Bendradarbiavimas su tėvais	„<...> specialistų darbas, tėvų aktyvus įsitraukimas į ugdymosi procesą <...>“ (Nr. 2).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 11 lentelėje pateikiamus pedagogų pasisakymus galima pastebėti, kad tokiems vaikams turi būti įrengiamos atskiros aplinkos vaikų nusiramimui ir apmąstymui. Taip pat siūloma praktikoje diegti kuo įvairesnius metodus, kurie leistų užtikrinti teigiamas asociacijas su geru vaiko elgesiu. Tai iš dalies atitinka skatinimo sistemos sukūrimą, leidžiančia motyvuoti vaikus teigiamam elgesiui. Vienas iš pedagogų taip pat įvardino ir bendravimo su tėvais svarbą, kai jie aktyviai įsitraukia į vaikų ugdymo (si) procesą.

Pedagogų praktinėje veikloje taip pat svarbu gebėti valdyti situacijas, kai vaiką, turintį EES ištinca pykčio priepuoliai. Siekiant išsiaiškinti, kaip pedagogai reaguoja tokiose situacijose, jų buvo prašoma aptarti praktinius atvejus bei jų veiksmus, esant tokiai situacijai. Analizuojant pedagogų pasisakymus galima pastebėti, kad esant vaiko pykčio priepuoliams, situaciją galima suvaldyti tam tikromis įdiegtomis taisyklėmis. Pabrėžiama, kad taisyklės neturėtų būti išimtinai skiriamos tik vaikui, tuinčiam EES, tačiau jos turėtų būti privalomos ir kitiems vaikams. Taip pat galima kurti ir tiesiogines asociacijas, kurios susijusios su vaiko sugebėjimu atlikti jam pavestas užduotis ir žinojima, jog už tai, jis gaus paskatinimą ar apdovanojimą (12 lentelė).

Analizuojant pedagogų aptariamus praktinius atvejus pastebėta, kad daug dėmesio skiriama žaidimams, kaip vienam iš būdų, padedančių ugdyti vaiko savitvardą, suvokimą, kaip elgtis yra tinkama, taip pat jo socialinę kompetenciją. Žaidimai pabrėžiami ir mokslininkų darbuose kaip vienas iš būdų. Mokslinėje literatūroje buvo pabrėžiama, kad žaidimas yra viena iš pagalbos vaikams, turintiems elgesio ir emocinių sutrikimų, priemonių, kurileidžia ugdyti savikontrolę, emocinį stabilumą (Berkhaut, Dolk, Goorhuis-Brouwer, 2010). L. Berkhaut, M. Dolk, S. Goorhuis-Brouwer greta šių įžvalgų taip pažymi, kad žaidimai padeda reguliuoti ir kontroliuoti ikimokyklinio amžiaus vaikų elgseną, ugdyti jų socialinius įgūdžius, kurių stoka ir lemia agresyvaus bei konfliktiško elgesio apraiškas. Tolks požiūris kaip matyti iš 12 lentelės, atsispindi ir šiame tyrime dalyvavusių pedagogų pasisakymuose, kadangi žaidimai yra viena pagrindinių priemonių, kurios forma yra priimtinausia ir suprantamiausia vaikui. Be to, žaidimai ikimokyklinio amžiaus vaikų tarpe yra ta priemonė, kuria jie labiausia linkę priimti ir įsisavinti bei yrja motyvuoti ja užsiimti, o jei taisyklės perduodamos būtent šia forma, didelė tikimybė, kad vaikas bus pajėgus jas įsisavinti (12 lentelė).

12 lentelė. Pedagogų elgsena, kai 3-5 amžiaus vaikui kilus pykčiui

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Pedagogų veiksmai esant vaiko pykčiui	Taisyklės	„<...> turi būti aiškiai nubrėžiamos taisyklės, kuriomis vadovaujasi visi grupės nariai <...>“ (Nr. 1); „<...> naudoti susitarimus, simbolius, kad atlikus užduotis galėsi daryti tai ką nori <...>“ (Nr. 4); „<...> grupės taisyklių turi laikytis visi grupės vaikai <...>“ (Nr. 7).
	Žaidimai	„<...> turi vykti per žaidimus, turi būti kuriamos įvairios situacijos, kurios padėtų ugdyti socialinę kompetenciją“ (Nr. 1); „<...> tvarkytis su vienu nenoru vienu metu<...>“ (Nr. 3); „<...> žaidybine forma vaiko elgesio taisyklių kartojimas grupėje, individualūs pokalbiai, sociodramos elementų taikymas, kada problema išvaidinama <...>“ (Nr. 6); „<...> labai padeda žaidybine forma atkartoti grupės taisykles <...>“ (Nr. 7).
	Individualus darbas	„<...> jam daugiau skirti dėmesio, užduočių, pvz. Auklėtojos pagalbininkas vedant veiklą <...>“ (Nr. 2).
	Skatinimo sistema	„<...> įvesti skatinimo sistemą – mėgstamas darbas – žaidimas už atliktą darbą <...>“ (Nr. 5).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 12 lentelėje pateikiamus interviu rezultatus taip pat galima pastebėti, kad kai kurie pedagogai pabrėžia ir individualaus darbo svarbą. Toks požiūris neginčijamas, kadangi vaikai, turintys EES, turi poreikių, kurie gali būti įgyvendinami tik individualaus darbo metu. Be to, individualių užduočių skyrimas gali padidinti jo savikontrolę, motyvuoti užduotis atlikti kur kas atsakingiau.

Tolimesnio interviu metu buvo atkreipiamas dėmesys į konfliktų valdymo bei tolerancijos ugdymo reikšmę. Pedagogai gana vieningai pasisakė, kad tolerancijos ugdymas itin svarbus ikimokyklinio ugdymo įstaigose, o gebėjimo valdyti konfliktus nauda bus juntama ir tolimesnėje vaiko socializacijos raidoje. 13 lentelėje pateikiami pedagogų požiūriai atskleidžia, kad jie pagrindinę reikšmę įžvelgia vertindami adaptacijos mokykloje reikšmę. Pabrėžiama, kad vaikas, neusgebėdamas kontroliuoti savo elgsenos, gali susidurti su sudėtingesniu adaptacijos procesu, kuris gali nulemti ir jo ugdymo (si) kokybę. Be to reikšmė adaptacijai neatsiejama nuo asmenybės pokyčių, kurie vyksta ugdant toleranciją ir gebėjimą valdyti konfliktus.

13 lentelė. Pedagogų požiūris į konfliktų valdymo, tolerancijos ugdymo reikšmę ikimokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Konfliktų valdymo, tolerancijos ugdymas	Adaptacija mokykloje	„<...> vaikas išėję į mokyklą greičiau prisitaikys prie naujos aplinkos, jam bus lengvesnė adaptacija“ (Nr. 1); „<...> padeda vaikui adaptuotis visuomenėje ir išėiti į sveikesnę santykį su aplinka <...>“ (Nr. 3); „<...> turėdamas visus šiuos įgūdžius lengvai adaptuosiu naujoje socialinėje erdvėje <...>“ (Nr. 7).
	Asmenybės pokyčiai	„<...> jiems patiems padedama šiais būdais keistis, tobulėti, augti <...>“ (Nr. 2); „<...> moko tolerancijos, gero elgesio taisyklių, bendravimo manierų bei kaip užmegzti kontaktą su bendraamžiais ir suaugusiais <...>“ (Nr. 5); „<...> ugdoma vaiko savimonė, socialiniai įgūdžiai, skatinamas tinkamas elgesys, vaikams formuojasi draugiško bendravimo įgūdžiai <...>“ (Nr. 6); „<...> didėja vaiko pasitikėjimas savimi <...>“ (Nr. 7).
	Bendravimas	„<...> teigiamas ir pozityvus bendravimas <...> nuolat pagirti, paskatinti už gražų elgesį su draugais ir suaugusiais <...>“ (Nr. 4).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 13 lentelėje pateikiamus pedagogų pasisakymus galima pastebėti, kad tolerancijos ir konfliktų valdymo gebėjimai gali padėti lengviau sukurti vaikui socialinius ryšius, užmegzti draugišką bendravimą su aplinkiniais, o tai gali lemti jų sėkmingą socializaciją. Be to, tarpusavyje taip pat susiejamas ir bendravimas, kuris svarbus ne tik ugdymo(si) procese ugdant gebėjimą suvaldyti konfliktus ir kylantį pyktį, bet ir ateityje išmokant reaguoti tam tikrose situacijose kur kas pozityviau.

Kadangi mokslininkų darbuose buvo pažymimas tėvų ir pedagogų bendravimo poreikis, ugdant vaikus, turinčius EES, todėl interviu metu buvo siekiama nustatyti, koks vyrauja pedagogų požiūris į bendradarbiavimą su tėvais. Pagal 14 lentelėje pateiktus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad bendradarbiavime išvelgiami tik teigiami aspektai. Visu pirma pabrėžiama, kad tėvų vaidmuo ugdymo(si) procese yra itin svarbus, kadangi tik įsitraukiant tėvams gali būti pasiekimas teigiamas vaiko ugdymo(si) rezultatas. Be to, veikiant išvien ir palaikant tapačias taisykles tiek ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, tiek namų aplinkoje, gali būti pasiekiami tiems teigiami vaiko

ugdymo(si) rezultatai, leidžiantis plėtoti socialines kompetencijas, ugdyti savarankiškumą, atsakingumą, savikontrolę, tinkamą elgseną skirtingose situacijose.

14 lentelė. Pedagogų požiūris į pedagogų ir tėvų bendradarbiavimo plėtojimo galimybes

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Bendradarbiavimas su tėvais	Tarpusavio ryšys	„<...> norint pasiekti tinkamo rezultato, visada dirbame iš vien su tėvais<...>“ (Nr. 1); „<...> susitarti dėl kas savaitinių susitikimų <...>“ (Nr. 3); „<...> individualūs pokalbiai su tėvais apie jų vaiką, nesmerkiant nei vaiko nei pačių tėvų <...>“ (Nr. 7); „<...> turi būti vienodi susitarimai, taisyklės <...>“ (Nr. 4); „<...> turi laikytis bendrų vaiko ugdymo principų (nuostatų) ir jas aktyviai naudoti bei siekti tęstinumo namų aplinkoje <...>“ (Nr. 5); „<...> turėtų organizuoti susirinkimus tėvams, rengti seminarus, skatinti tėvus dalyvauti įstaigos šventėse, įsijungti į bendrus projektus įstaigoje <...>“ (Nr. 6).
	Nauda vaikui	„<...> ko norime, kad vaikas išmoktų grupėje, to siekiame, kad ir namuose tą patį darytų tėvai“ (Nr. 1).
	Kompetencijos tobulinimas	„<...> lankyti mokymai šiomis temomis, specialistų rekomendacijos tikrai padėti <...>“ (Nr. 2).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

14 lentelėje taip pat išryškėjo, kad pedagogai suinteresuoti bendrauti su tėvais, juos maksimaliai įtraukiant į ugdymo procesą, kadangi tik jų įsitraukimas bei atsidavimas gali padėti pasiekti tinkamų ugdymo(si) rezultatų. Be to ir patys pedagogai turi tobulinti kompetenciją, lankyti specialius mokymus šiomis temomis, kad būtų pajėgūs užtikrinti tinkamą ir efektyvų ugdymo(si) procesą.

Interviu metu buvo siekiama vertinti pedagogų taikomas strategijas darbe su vaikais, turinčiais EES. Išryškėjo, kad taikomi gana įvairūs būdai ir metodai, kurie pritaikomi atsižvelgiant į vaiko ugdymo(si) poreikius. Pagal 15 lentelėje pateikiamus duomenis galima pastebėti, kad visu pirma yra stengiamasi kuo daugiau laiko skirti individualiam darbui su vaiku. Pažymima, kad individualus darbas padeda užtikrinti, kad vaikas nebūtų įspraustas į tam tikrus ugdymo(si) rėmus, todėl yra kur kas motyvuotas elgtis tinkamai ir atsižvelgti į vyraujančias taisykles. Pagal 15 lentelėje pateikiamus duomenis taip pat galima pastebėti, kad yra taikomi konkretūs metodai, pavyzdžiui, meno terapija. Jau anksčiau pedagogai pabrėžė, kad žaidybinės situacijos, imituoti vaidinimai yra pati tinkamiausia forma, kuria ikimokyklinio amžiaus vaikai gali priimti (15 lentelė).

15 lentelė. Pedagogų taikomos strategijos darbe su 3-5 metų amžiaus vaikais, turinčiais EES, vertinimas

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Darbo su vaikais, turinčiais EES, strategija	Individualus darbas	„<...> individualus darbas, nespraudžiant jo į rėmus<...>“ (Nr. 1); „<...> individualus darbas su vaiku <...>“ (Nr. 4); „<...> individualus darbas su vaiku <...>“ (Nr. 7).
	Metodai	„<...> vaiko užimtumo skatinimas pasitelkiant meno terapijos elementus. Muzikos, dailės terapija. Mokyti vaiką atsipalaiduoti, atpažinti savo jausmus, juos įvardinti, nusiraminti <...>“ (Nr. 6).
	Bendradarbiavimas su specialistais	„<...> įstaigoje yra specialistai, su kuriais aptariame ir numatome gaires, kaip turime dirbti <...>“ (Nr. 1).
	Patirtis	„<...> viskas priklauso nuo situacijos: arba gebi ją valdyti pasitelkdamas patirtį, naujoves, žinias, patarimus arba ne <...>“ (Nr. 2).
	Asmeninės savybės	„<...> kantrybė <...>“ (Nr. 3).
	Fizinė aplinka	„<...> nusiramavimo kampelis <...>“ (Nr. 4); „<...> naudojamas nusiramavimo kampelis <...>“ (Nr. 5).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Pagal 15 lentelėje pateikiamus duomenis taip pat galima pastebėti, kad dirbant su vaikais, turinčiais EES, yra pasitelkiamas ir kitų specialistų požiūris ar pedagogų turima patirtis, todėl priimant sprendimus dėl ugdymo gairių pedagogas įgauna kur kas didesnę užtikrintinumą. Pastebėti galima dar ir tai, kad kai kurios ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra įkuriami atskiros erdvės, skirtos vaikų nusiramimui. Tokia priemonė yra svarbi, siekiant veiksmingai valdyti konfliktus.

Kadangi pedagogai pažymėjo, kad yra atsižvelgiama į vaikų, turinčių EES poreikius ir įkuriami fizinė aplinka taip, kad būtų užtikrinami vaiko poreikiai, paskutinis interviu klasuimas buvo skirtas detaliau aptarti fizinę aplinką ir jos pritaikymą vaikui. Pagal 16 lentelėje pateikiamus interviu rezultatus galima pastebėti, kad jau ir anksčiau buvopabrėžiamas tam tikrų aplinkų atskyrimas. Kaip jau buvo pažymima anksčiau – pagrindinis aplinkso pritaikymas vyksta per individualaus nusiramavimo kampo įkūrimą, kuriame vaikas yra pajėgus apgalvoti savo elgseną, priimtus nwtinkamus sprendimus ir taip suvaldyti kylantį pyktį ir nepasitenkinimą. Be to, kai kurie pedagogai pažymėjo, kad yra tam tikra įranga, kuri taip pat padeda vaikui nusiraminti. Pavyzdžiui, bokso krauišė, trepsėjimo pėdutės, nusiramavimo kėdutė ir pan.

16 lentelė. Pedagogų požiūris į ugdymo aplinkos pritaikymą darbui su 3-5 metų amžiaus vaikais, turinčiais EES

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Fizinė aplinka	Aplinkų atskyrimas pagal veiklos pobūdį	<p>„<...> yra relaksacinis kampelis <...>“ (Nr. 1);</p> <p>„<fizinio aktyvumo erdvė, taip pat judesio korekcijos kabinetas <...>“ (Nr. 1);</p> <p>„<...> turime poilsio zoną su širma, vienumos kampelį su baldakimu ir kilimėliu <...>“ (Nr. 2);</p> <p>„<...> nusiramino kambarys <...>“ (Nr. 3);</p> <p>„<...> grupės aplinka leidžia kiekvienam vaikui pabūti vienumoje, pailsėti, pažaisti vienam“ (Nr. 4);</p> <p>„<...> socialinio pedagogo kabinetas, įstaigos aktų ir fizinio lavinimo salės, žaidimų kampelis, ramybės-gamtos kampelis <...>“ (Nr. 6);</p> <p>„<...> relaksacinis kampelis, fizinio aktyvumo erdvė, judesio korekcijos kabinetas <...>“ (Nr. 7).</p>
	Papildoma įranga	<p>„<...> bokso kriaušė <...>“ (Nr. 3);</p> <p>„<...> nusiramino kėdutė, o pykčiui numalšinti trepsėjimo pėdutės <...>“ (Nr. 5).</p>

Šaltinis: sudaryta autorės pagal gautus tyrimo duomenis

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinė pedagogų išskiriama problema – laiko individualiam darbui su vaikais, turinčiais EES, trūkumas. Pedagogai siūlo šią problemą spręsti mažinant ugdomų vaikų skaičių grupėse. Kai kurie pedagogai siūlo įsteigti papildomą specialisto etatą, kuris padėtų užtikrinti kuo kokybiškesnį darbo su 3-5 metų amžiaus vaiku, turinčiu EES, kokybę bei ugdymo(si) rezultatus. Tyrimo metu taip pat buvo identifikuota problema, susijusi su vaiko nenoru keisti savo elgesio. Šios problemos sprendimą pedagogai mato įdiegiant atskiras nusiramino aplinkas, kurios šiuo metu įrengtos daugelyje ikimokyklinio ugdymo įstaigų. Taip pat įrengiamos atskiros aplinkos vaikų nusiramimui ir apmąstymui. Taip pat siūloma praktikoje diegti kuo įvairesnius metodus, kurie leistų užtikrinti teigiamas asociacijas su geru vaiko elgesiu. Pedagogai praktikoje daug dėmesio skiriama žaidimams, kaip vienam iš būdų, padedančių ugdyti vaiko savitvardą, suvokimą, kaip elgtis yra tinkama, taip pat jo socialinę kompetenciją.

4. DISKUSIJA

Analizuojant atlikto tyrimo rezultatus nustatyta, kad tyrimo dalyviai analizavo EES turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ikimokyklinio ugdymo situaciją, remdamiesi savo darbo patirtimi. Trečdalis visų tiriamųjų (37,1 proc.) pabrėžė, kad viena iš aktualiausių problemų, su kuria iki šiol susidūrė kasdieniame darbe – vaikų individualūs charakterio bruožai. Tokio atsakymo pasirinkimas nestebina, kadangi EES turintys vaikai yra linkę impulsyviai elgtis, rodo pyktį, agresiją, nepasitenkinimą. Trečdalis tiriamųjų (32,4 proc.), dalyvavusių tyrime, pažymėjo, kad pagrindinis požymis, kuriuo gali būti apibūdinamas EES turintis vaikas – negatyvus, priešiškas, įžūlus, provokuojantis elgesys. EES turintys vaikai pasižymi ir tuo, kad sunkiai sugeba dalintis daiktais. Tai pabrėžia ir tiriamieji, nurodantys, kad EES turinčio vaiko pyktį išprovokuoja ir jo nesugebėjimas pasidalinti žaislais (37,9 proc.). Ugdymo procese labai svarbu, kad vaikas suvoktų savo netinkamą elgesį ir bandytų jį keisti, tačiau vertinant praktikoje šiuos „bandymus“, didžioji dalis pedagogų įvardino, kad vaikai tiesiog nesuvokia situacijos ir nenori nieko keisti. Tokie tyrimo rezultatai atskleidžia ir dar vieną probleminį aspektą, susijusį su pačių vaikų savimonės ugdymo stoka, jų sugebėjimu atskirti savo elgesio pasekmes ir veiksmus.

Tyrimo metu taip pat analizuojamos EES turinčių vaikų poreikių tenkinimo ir ugdymo galimybės bei juos lemiantys veiksniai. Užtikrinti vaikų poreikių patenkinimą ugdymo procese labiausiai riboja laiko stoka individualiam darbui su EES turinčiu vaiku (38,1 proc.) bei vaikų perteklius grupėse (32,4 proc.). šie du veiksniai tarpusavyje susiję ir daro poveikį vienas kito egzistavimo atžvilgiu. Siekiant užtikrinti sėkmingą vaiko adaptaciją ikimokyklinio ugdymo grupėse, pedagogai yra suinteresuoti tam tikrų įgūdžių ugdymu. Pagrindinėmis ugdymo kryptimis, į kurias visada tiriamieji orientuoja ugdymo procesą, galima išskirti vaikų gebėjimo priimti taisykles ugdymą (41,6 proc.) bei empatijos ir jautrumo įgūdžių ugdymą (31 proc.). Kad būtų ugdomi šie gebėjimai/ įgūdžiai, ikimokyklinio ugdymo procese įgyvendinamos tam tikros programos: Zippio draugai, Kimochi. Taip pat į ugdymo procesą integruojami ir Montessori sistemos elementai.

Tyrimo metu nustatyta, kad susiduriama su įvairiomis vaiko elgesio ir emocijų problemomis ir jų pasekoje, atsirandančiais netinkamomis jų elgesio apraiškomis, tačiau kiekvienas ikimokyklinio ugdymo pedagogas savo darbe taiko įvairias prevencinio pobūdžio priemones, kurios palengvina ir leidžia pedagogams valdyti tokių vaikų elgseną ir emocijas. Pagrindinėmis priemonėmis galima išskirti: pozityvaus elgesio asociacijų metodą, kai vaikas gauna daugiau individualaus dėmesio, kai elgiasi gerai (50 proc.); palaiko pozityvaus elgesio kultūrą institucijoje (47 proc.). Šios dvi elgesio ir emocijos valdymo strategijos yra taikomos daugiausiai.

Kad aplinka yra svarbi 3-5 metų amžiaus EES turinčių vaikų ugdymo procese, šiam požiūriui pritaria beveik du penktadaliai visų tyrimo dalyvių (39 proc.), kurie pažymi, kad šis veiksnys nulemia vaikų ugdymo kokybę. Tiriamieji, siekdami užtikrinti ir sukurti pozityvią aplinką, dažnai linkę pasitelkti draugystės su bendraamžiu skatinimo metodą (39,6 proc.), nusiramino kampelio įrengimas grupės aplinkoje (44,1 proc.), atskiros erdvės tokiam vaikui sukūrimas (20,1 proc.).

Ugdant 3-5 metų amžiaus EES turintį vaiką, labai svarbus atitinkamas specialistų dėmesys, tačiau praktikoje specialistų trūkumo problema pastebima, analizuojant šio tyrimo dalyvių požiūrius. Vienas iš pagrindinių specialistų, kurio pasigendama ikimokyklinio ugdymo įstaigose – psichologo ir elgesio terapeutai. Šių specialistų trūkumas sąlygoja, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai neturi pakankamai žinių ir įgūdžių, kurie padėtų sukurti maksimaliai kokybišką ugdymo aplinką. Tai pagrįsti galima ir gautais tyrimo rezultatais, kurie atskleidė, kad tik pusė visų tiriamųjų nurodo turintys pakankamai žinių ir įgūdžių, o likusieji dvejoja savo turimų įgūdžių pakankamumu. Žinių ir įgūdžių nepakankamumą tiriamieji užpildo dalindamiesi patirtimi su kitais pedagogais, dalyvaudami darželio organizuojamuose seminaruose, taip pat savarankiškai studijuoja ir plečia savo žinias.

Vienas iš būdų, galinčių gerinti 3-5 metų amžiaus EES turinčių vaikų ugdymo kokybę – pedagogų sugebėjimas bendradarbiauti su tokių vaikų tėvais. Bendradarbiavimą plėtoja absoliuti dauguma šio tyrimo dalyvių, tačiau pozityvius rezultatus įžvelgia tik trys ketvirtadaliai.

IŠVADOS

1. Elgesio ir emocijų sutrikimų sąvoka mokslinėje literatūroje apibrėžiama kaip elgesio tipai, kurie neatitinka visuomenėje socialiai priimtinių elgesio normų. Elgesio ir emocijų sutrikimų sampratos apibrėžties problemos susijusios sutrikimų ir sunkumų sąvokos sudėtingu atskyrimu, kadangi edukacinėje praktikoje dažniau susiduriama ne su sutrikimais, o naudojama sąvoka „sunkumai“.
2. Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo ikimokyklinio ugdymo įstaigoje teorinių aspektų analizė atskleidė, kad šių sutrikimų atsiradimo priežastys gali būti skirstomos į prigimtinės (diagnozuota liga, biologinis sutrikimas) arba atsiradusiais vaiko vystymosi etape (santykiai šeimoje, socialinė aplinka, patirtys ugdymo įstaigoje). Mokslininkai sutinka, kad EES turintiems vaikams pagalbos būdų/ metodų yra įvairių, tačiau pirmiausia svarbu didinti jų įtrauktį. Siekiant užtikrinti sėkmingą vaiko įtrauktį ugdymo įstaigoje, pedagogai susiduria su iššūkiais sukurti sėkmingą ir motyvuojančią aplinką vaikui, stiprius ir pozityvius tarpusavio santykius su mokytojais. Šiame procese svarbus vaidmuo tenka ne tik pedagogams, bet ir tėvams bei jų tarpusavio bendradarbiavimui. Bendravimas tarp tėvų ir mokytojų turi vykti kuo intensyviau užtikrinant, kad menkiausi vaiko elgsenos ar emociniai pokyčiai bus pastebėti, o į juos reaguos ne tik pedagogai, bet ir patys tėvai, kurdami ugdomąją aplinką vaikui.
3. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių 3-5 metų amžiaus vaikų ugdymo galimybių ikimokyklinio ugdymo įstaigoje tyrimo rezultatai atskleidė, kad pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria pedagogai: didelis vaikų skaičius grupėse, kuris apriboja jų individualaus darbo su EES turinčiu vaiku galimybes. Taip pat identifikuotas ir psichologo bei elgesio terapijos specialistų trūkumas bei pačių pedagogų neužtikrintumas dėl turimų įgūdžių ir žinių pakankamumo dirbant su EES turinčiais vaikais. Visos šios problemos leidžia išskirti ir galimybes bei tobulinimo kryptis, kurios turi būti įgyvendinamos, siekiant užtikrinti vaiko poreikių tenkinimą ir aukštą ugdymo kokybę.

REKOMENDACIJOS

Ikimokyklinio ugdymo įstaigai:

1. Organizuoti ir domėtis darbu su 3-5 metų amžiaus EES turinčiais vaikais seminarais/ konferencijomis, inicijuoti savo įstaigos pedagogus juose dalyvauti, taip užtikrinant vaikų ugdymo(si) kokybę, jų poreikių tenkinimą bei didinant pačių pedagogų informuotumą apie darbo su EES turinčiais vaikais ypatumus/ specifiką.
2. Organizuoti reguliarius susitikimus su tėvais, auginančiais 3-5 metų amžiaus EES turinčius vaikus. Tokių susitikimo metu būtų aptariami vaiko pasiekimai, kylančios problemos, aptariamos vaiko elgesio ir emocijų valdymo patirtys, diskutuojama su tėvais dėl vaiko auklėjimo priemonių, konsultuojami tėvai dėl vaiko ugdymo priemonių/ metodų taikymo namų aplinkoje.
3. Diegti pozityvų ugdymo įstaigos bendruomenės narių požiūrį į EES turinčių vaikų ugdymą;
4. Sukurti tinkamą ugdymo aplinką 3-5 metų amžiaus EES turintiems vaikams.

Savivaldybei:

1. Įsteigti privalomus psichologo ir elgesio terapijos specialisto etatus ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Šių specialistų buvimas įstaigose padėtų vystyti kompleksinės pagalbos sistemos įgyvendinimą įstaigose, užtikrintų ne tik EES turinčių vaikų socializaciją ir įtrauktį, bet ir padėtų patiems pedagogams jaustis užtikrintesniems dėl savo taikomų ugdymo būdų atitikties EES turinčių vaikų poreikiams.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai:

1. Mažinti vaikų skaičių grupėse, siekiant užtikrinti, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai skirtų pakankamai laiko individualiam darbu su EES turinčiais vaikais.
2. Parengti metodines rekomendacijas, skirtas pedagogams, dirbantiems su EES turinčiais vaikais, kuriose būtų įvardijamos aiškios prevencinės priemonės, privalomos taikyti ugdymo procese. Tai leistų formuoti sisteminių ir tikslingą pedagogų darbą su EES turinčiais vaikais, užtikrinant šių vaikų poreikių tenkinimo ir ugdymo kokybę.
3. Konsultacinės ir metodinės pagalbos suteikimas ikimokyklinio ugdymo pedagogams.

LITERATŪRA

1. Abromaitienė L. 2008. Delinkventinio elgesio pedagogika. Kaunas: Technologija.
2. Adleris A. 2008. Žmogaus pažinimas. Vilnius.
3. Ališauskas A. 2007. Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva. Mokomoji knyga. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas A., Ališauskienė S., Gedrulaitis D., Melienė R. ir Miltenienė L. 2010. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo (si) formų įvairovės tyrimas. Šiaulių universitetas. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras [Žiūrėta 2018-11-26]. Prieiga per internetą: <<https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/ataskaita.pdf>>.
5. Ališauskienė S., Mikalajūnienė J., Čegyė D. 2007. Ekologinio požiūrio taikymas, tenkinant ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų specialiuosius poreikius. Specialusis ugdymas, 107 – 119 p.
6. Aramavičiūtė V., Jasiūnaitė P. 2011. Žaidimas kaip vaiko socializacijos veiksnys ikimokykliniame amžiuje. Acta Pedagogica Vilnensia, Nr. 26, 70-81 p.
7. Bankauskienė N., Jegelevičienė S. 2006. Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir komunikacijos sutrikimų, socialinė adaptacija: ekspertinis vertinimas. Specialusis ugdymas, Nr. 1 (14) [Žiūrėta 2018-12-10]. Prieiga per internetą: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367157495978/DS.002.0.01.ARTIC>>.
8. Barkauskienė R., Kundrotaitė G., Grauslienė I., Gervinskaitė-Paulaitienė L., Čekuolienė D., Zbarauskaitė A. 2014. Elgesio sunkumai ir asmenybės bruožai vaikystėje. Psichologija, Nr. 50, 18-32 p.
9. Berhaut L., Dolk M., Goorhuis-Brouwer S. 2010. Teacher's views on psychosocial development in children from 4 to 6 years of age. Educational & Child Psychology, Vol. 27, No. 4, 103-112 p.
10. Berns R., M. 2009. Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė. Vilnius: UAB "Poligrafija ir informatika".
11. Biliūnienė J., Miltenienė L. 2013. Tėvų, įveikiančių vaiko elgesio ir emocijų sunkumus, patirtis: anketinės apklausos rezultatų analizė. Jaunųjų mokslininkų darbai, Nr. 2(40), 25-32 p.
12. Bončkutė - Petronienė G. 2008. Įdomioji psichoterapija mokytojams ir tėvams. Vilnius: Versus aureus.

13. Booth T., Ainscow M. 2002. Index for Inclusion: Developing learning and participation in school. Bristol: CSIE.
14. Braslauskienė R., Jonutytė I. 2005. Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose. Mokomoji knyga. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla, 41-48 p.
15. Bruneikienė B. 2009. Pozityvaus bendravimo įtaka tinkamam vaikų elgesiui ugdyti. Žvirblių takas, Nr. 2, 20-26 p.
16. Chen J. J.- L. 2010. Gender differences in externalising problems among preschool children: implications for early childhood educators. Early Child Development and Care, 180(4), 463–474 p.
17. Červenka K. 2017. Role of the solidarity in social inclusion of children with emotional and behavioral disorders. E-pedagogium, No. 11, 62-72 p.
18. Dervinytė - Bongarzoni A. 2008. Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams: metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams. Vilnius, 35-49 p.
19. Galkienė A. 2005. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 67-110 p.
20. Geležinienė R. 2009. Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius (disertacija). Šiauliai: Šiaulių Universitetas.
21. Geležinienė R. 2011. Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčio mokinio įgalinimas skatinant dalyvavimą ugdymo procese. Specialusis ugdymas, 1 (24), 128-138 p.
22. Geležinienė R., Vasiliauskienė L., Vyšniauskienė A. 2011. Mokomės kartu. Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos teikėjams. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
23. Gerulaitis D. 2007. Tėvų įsitraukimo į vaiko ugdymosi procesą plėtotė specialiojoje mokykloje (disertacija). Šiauliai: Šiaulių Universitetas.
24. Gray J. 2009. Vaikai kilę iš dangaus. Pozityvūs vaikų auklėjimo metodai. Vilnius: Alma litera.
25. Grakauskaitė - Kodikienė E., Jonutienė G. 2007. Pagalba šeimai – tėvystės įgūdžių ugdymas. Vilnius: IĮ „Jusida“.
26. Grudžinskytė A. 2009. Darželio auklėtojų požiūris į švietimo pagalbą 3-6 metų socialinės rizikos šeimų vaikams.
27. Grudžinskytė A. 2009. Darželio auklėtojų požiūris į švietimo pagalbą 3-6 metų socialinės rizikos šeimų vaikams. Klaipėdos universitetas. Jaunųjų mokslininkų darbai, Nr. 1 (22) [žiūrėta 2018-11-25]. Prieiga per internetą: <<https://vb.ku.lt/object/elaba:6088775/6088775.pdf>>.

28. Hallahan D. P., Kauffman J. M. 2003. Ypatingieji mokiniai. Vilnius: Alma littera.
29. Harland S. 2005. Hyperaktyvus ar labai gabus? Patarimai tėvams. Vilnius: Presvika.
30. Herm S. 2004. „Sunkūs“ vaikai. Praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams. Vilnius: Alma littera.
31. Juodraitis A. 2003. Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
32. Lawrence E.S. 2008. Kaip ugdyti vaiko emocinį intelektą. Vadovas tėvams. Vilnius: Presvika.
33. Lietuvos Respublikos Švietimo ministerija. 2017. Švietimo problemos analizė. Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika, Vilnius, Nr. 5 (161).
34. Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija. 2017. Elgesio ar (ir) emocinių sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika. Švietimo problemos analizės informacinis biuletenis, Nr. 5(161), 1-8 p.
35. Malinauskaitė A. 2010. Elgesio sutrikimų prevencija skatinant socialines ir emocines kompetencijas priešmokykliniame amžiuje: Vokiškoji patirtis. Specialusis ugdymas, 1(22), 149 – 159 p.
36. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymo poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas. 2011.
37. Nasvytienė D. 2005, Vaiko elgesio ir emocinės problemos. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba. Metodinis leidinys aukštajai mokyklai. Leidykla. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis Universitetas.
38. Newcomer L. 2009. Universal Positive Behavior Support for the Classroom. University of Missouri [žiūrėta 2018-11-27]. Prieiga per internetą: <http://idahotc.com/Portals/6/Docs/Tier%20Training/5.1%20PBIS_newsletter_V4I4.pdf>.
39. Newcomer L. 2009. Universal Positive Behavior Support for the Classroom.
40. Petrylienė N., Smilgienė J. 2012. Skatinimas - tinkamas ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio kultūrai ugdyti namuose. Klaipėdos universitetas. Jaunųjų mokslininkų darbai, Nr. 3 (36) [žiūrėta 2018-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/12_03_36/petryliene_smilgiene.pdf>.
41. Pollard A. 2006. Refleksyvusis mokymas. Veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika. Vilnius: Garnelis.
42. Porter L. 2003. Young children's behaviour. Practical approaches for caregivers and teachers. Elsevier Australia: MacLenan and Petty

43. Restori A.F., Gresham F.M., Chang T. 2007. Functional Assessment-Based Interventions for Children At-Risk for Emotional and Behavioral Disorders. *California School Psychologist*, Vol. 12, 9-30 p.
44. Ribakovienė V. 2005. Vaikų ir paauglių depresijos: klinikos ir diagnostikos ypatumai. 23-47 p.
45. Rimn S. B. 1998. Sumažėjusio pažangumo sindromas. Vilnius: Solertija.
46. Ruškus J. 2002. Negalės fenomenas. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
47. Ruškus J., Mažeikis G. 2007. Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
48. Sutton C. 1999. Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius: VU.
49. Szarkowicz D. 2006. Stebėjimas ir refleksija vaikystėje. Ligare Book Printer.
50. Valytė L. 2008. Vaikų emocinio ir elgesio problemų kitimas, taikant žaidimų terapiją (pagal A. Adler teoriją). Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas.
51. Vojtova V. 2008. Kapitoly z etopedie I (2nd revised ed.). Brno: Masarykova univerzita.
52. Vosylienė E. 2009. Socioedukacinis darbas su vaiku. Mokomoji knyga. Vilnius: „Baltos lankos“.
53. Žukauskienė R. 2007. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai.

Priedai

Gerbiami Pedagogai,

Esu Klaipėdos universiteto šeimos edukologijos ir vaiko teisių apsaugos magistro studijų studentė Renata Skvirbienė, rašau baigiamąjį darbą tema – 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo galimybės ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Maloniai prašome Jūsų dalyvauti tyrime, kuriuo siekiama identifikuoti su kokiomis problemomis susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai, ugdydami 3-5 metų amžiaus vaikus turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų ir kokias ugdymo priemones naudoja savo darbe.

Anketa anoniminė, baigiamajame darbe bus pristatyti tik apibendrinti tyrimo rezultatai. Kiekvieno Jūsų nuomonė labai svarbi tyrimo rezultatų tikslumui, todėl prašome pasidalinti savo patirtimi prie Jums tinkamo atsakymo varianto pažymėkite X.

Dėkoju už skirtą laiką.

1. Ar Jūsų vadovaujamoje grupėje yra (yra šiuo metu, ar yra buvę anksčiau) vaikų turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų? (Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):

- Taip
- Nežinau
- Ne

2. Kokia aktualiausia problema yra Jūsų kasdiniame darbe, ugdant EES patiriančius vaikus? (Pažymėkite vieną Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):

- Sunkumai susiję su vaiko individualiais asmenybės bruožais
- Netinkamas ugdymas šeimoje
- Psichologinių, pedagoginių ir socialinių žinių trūkumas
- Komandinio darbo su vaiko tėvais trūkumas
- Kita (įrašykite).....

3. Kokiais atvejais vaikui kyla pyktis? Pažymėkite (x) Jums tinkančio atsakymo variantą prie kiekvieno išvardinto teiginio:

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Kai nesugeba padaryti kas jam yra užduodama					
2.	Kai išsigąsta					
3.	Kai nepasidalina žaidimo vaidmenimis					
4.	Kai nepasidalina žaislais					

5.	Kai negali daryti tai ko nori					
6.	Kai nori gauti iš aplinkinių dėmesio					
7.	Kai iš vaiko kas nors juokiasi					

4. Kaip vaikas bando keisti savo netinkamą elgesį? (Pažymėkite (x) Jums tinkančio atsakymo variantą prie kiekvieno išvardinto teiginio):

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Aiškinasi kaip suprasti visą situaciją					
2.	Klausia "Ką man daryti"					
3.	Bando atitaisyti savo netinkamą elgesį					
4.	Supranta savo jausmus bei norus, juos aiškiai išreiškia					
5.	Pripažįsta, kad neteisingai pasielgė					

5. Įvertinkite, kokie žemiau išvardinti požymiai labiausiai atitinka elgesio ir emocijų sutrikimų turintį vaiką. Galimi keli atsakymų variantai. (Pažymėkite Jums tinkančių atsakymų variantus (x)):

- Žiaurumas su gyvūnais
- Daikto, kuriuo galima rimtai susižaloti naudojimas
- Melavimas, konfliktų, muštynių iniciavimas
- Svetimo žaislo pasisavinimas, kitų nuosavybės gadinimas
- Negatyvus, priešiškas, įžūlus, provokuojantis elgesys
- Impulsyvumas (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo)
- Nedėmesingumas, nesusikaupimas (nesugebėjimas išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą)
- Hiperaktyvumas (bėgiojimas, triukšmavimas, įkyrus elgesys)
- Jaučiasi Beverčiai, mano nieko negalintys padaryti gerai
- Silpna ugdymosi motyvacija

6. Kokie Jūsų manymu yra emocijų ir elgesio sutrikimų patiriančių vaikų poreikių tenkinimo kokybę ribojantys veiksniai? (Pažymėkite vieną Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):

- Nuoseklus auklėjimo stoka
- Vaikų perteklius grupėse
- Laiko resursų stoka individualiam darbui
- Galių pedagogams stoka
- Materialinių resursų stoka

- Kita (įrašykite).....

7. Kokias programas darbe su EES vaikais taikote? (įrašykite): _____

8. Kokius prevencinių programų elementus dažniausiai taikote savo darbe ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus? (Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą prie kiekvieno išvardinto teiginio (x)):

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Konfliktų sprendimo, tolerancijos įgūdžių ugdymas					
2.	Gebėjimo klausytis įgūdžių ugdymas					
3.	Gebėjimo priimti taisykles įgūdžių ugdymas					
4.	Atsakomybės įgūdžių ugdymas					
5.	Gebėjimo dirbti komandoje įgūdžių ugdymas					
6.	Gebėjimo išreikšti save įgūdžių ugdymas					
7.	Gebėjimo integruotis, prisitaikyti įgūdžių ugdymas					
8.	Gebėjimo užmegzti kontaktus įgūdžių ugdymas					
9.	Jautrumo, empatijos įgūdžių ugdymas					
10.	Refleksijos įgūdžių ugdymas					

9. Kokios yra Jūsų darbe naudojamos elgesio ir emocijų valdymo strategijos? Pažymėkite (x) Jums tinkančio atsakymo variantą prie kiekvieno išvardinto teiginio:

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Organizuoju visos grupės pokalbį, kad išsiaiškintume kartu, kas gerai ir kas blogai, kad vaikas išgirstų draugų nuomonę					
2.	Organizuoju judrią veiklą (mankštinantis, bėgiojant, važiuojant dviračiu)					
3.	Organizuoju veiklą, kurioje dalyvautų visa grupė					
4.	Palaikau pozityvaus elgesio kultūrą institucijoje					

5.	Sudarome su vaiku sutartį, nustatant, kokie pastiprinimai (apdovanojimai) už kokius pasiekimus bus teikiami					
6.	Aptariame su vaiku siekiamą abipusį elgesį, jo pažeidimo ribas, skatinimo būdus už susitarimo vykdymą ir atsakomybę už jo nevykdymą					
7.	Parodau daugiau dėmesio vaikui, kai jis elgiasi, dirba gerai (o ne blogai)					

10. Koks Jūsų manymu yra tinkamiausias ugdymo kokybę sąlygojantis veiksnys, ugdant EES patiriančią vaiką? (Pažymėkite vieną Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):

- Teigiamos (pozityvios) emocinės aplinkos sukūrimas grupėje
- Individualus darbas su EES patiriančiu vaiku
- EES patiriančių vaikų emocijų ir elgesio valdymas
- Vaiko patiriamų sunkumų atpažinimas
- Kita (įrašykite).....

11. Aplinkos pritaikymas Jūsų ugdomoje grupėje emocijų ir elgesio sunkumų patiriančiam vaikui. Pažymėkite (x) Jums tinkančio atsakymo variantą prie kiekvieno išvardinto teiginio:

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Skatinama draugystė su ramaus elgesio bendraamžiu.					
2.	Pasiūlomas specialiai įrengtas kampelis nusiramimui.					
3.	Parenkama žaidimų vieta toliau nuo grupės.					
4.	Grupėje turi savo atskirą nuo grupės draugų vietą individualiai veiklai.					
5.	Vengiama keisti žaidimų vietą grupėje.					

12. Kokiais būdais valdote netinkamą vaiko, turinčio elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesį? Pažymėkite (x) Jums tinkančio atsakymo variantą prie kiekvieno išvardinto teiginio:

Nr.	Teiginiai	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Taisyklių, galiojančių visiems grupės vaikams, kūrimas.					
2.	Drausminimo priemonių taikymas.					

3.	Nepriimtino elgesio ir emocijų ignoravimas.					
4.	Ironizuojančios, gąsdinančios priemonės.					
5.	Skatinimas laikytis nurodymo.					
6.	Nepageidaujamo elgesio valdymas, taikant loginės pasekmės metodą.					
7.	Netinkamo elgesio valdymas nuolaidžiavimu.					

13. Kokio specialisto labiausiai trūksta Jūsų ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje, kuris galėtų padėti EES turinčiam vaikui? (Pažymėkite vieną Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):

- Auklėtojo padėjėjas
- Psichologas
- Specialus pedagogas
- Socialinis pedagogas
- Terapijos specialistas (taikomosios elgesio terapijos ir kt.)
- Kita (įrašykite).....

14. Ar Jums užtenka žinių ir įgūdžių, dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais? (Pažymėkite vieną Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):

- Taip
- Nežinau
- Ne

15. Kaip Jūs tobulinate, darbo su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais, kompetencijas? Pažymėkite (x) Jums tinkančio atsakymo variantą prie kiekvieno išvardinto teiginio:

Nr.	Teiginys	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
1.	Savarankiškose studijose					
2.	Darželio metodinėje grupėje					
3.	Rajono švietimo pagalbos tarnybos organizuojamose seminaruose					
4.	Darželio organizuojamuose seminaruose					
5.	Dalinatės patirtimi su kitais ikimokyklinės ugdymo įstaigos pedagogais					

16. Ar bendradarbiaujate su ugdomo vaiko, turinčio emocijų ir elgesio sutrikimų, tėvais (globėjais)? *Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą (x):*

- Taip
- Ne

17. Kaip manote, ar pasiteisina bendradarbiavimas su vaiko, turinčio emocijų ir elgesio sutrikimų, tėvais (globėjais)? *I šį klausimą atsakinėkite, jei į 16 klausimą atsakėte TAIP. Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą (x):*

- Taip
- Nežinau
- Ne

18. Jūsų lytis *(Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):*

- Moteris
- Vyras

19. Jūsų amžius *(Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):*

- nuo 21 iki 30 metų
- nuo 31 iki 40 metų
- nuo 41 iki 50 metų
- nuo 51 iki 60 metų
- nuo 61 iki 70 metų

20. Jūsų išsilavinimas *(Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):*

- Vidurinis
- Aukštesnysis
- Aukštasis neuniversitetinis (kolegija)
- Aukštasis universitetinis (bakalauras)
- Aukštasis universitetinis (magistras)
- Kita (įrašykite).....

21. Kokia Jūsų kvalifikacinė kategorija? (Pažymėkite Jums tinkančio atsakymo variantą (x)):

- Auklėtoja
- Vyr. Auklėtoja
- Metodininkė
- Ekspertė
- Kita (įrašykite).....

INTERVIŲ KLAUSIMAI IKIMOKYKLINIO UGDYMO PEDAGOGAMS

1. Iš mūsų atlikto tyrimo, 3-5 metų amžiaus vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo galimybės ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, yra žinoma, jog vaikų, turinčių EES poreikių tenkinimo kokybę labiausiai riboja laiko resursų stoka individualiam darbui su vaiku. Kaip Jūsų manymu būtų galima tai išspręsti?

2. Elgesio ir emocijų sunkumų turinčių vaikų ugdymo procese labai svarbu, kad vaikas suvoktų netinkamą elgesį ir bandytų jį keisti, tačiau tyrime dalyvavę pedagogai atskleidė, kad vertinant praktikoje šiuos bandymus, tokie vaikai tiesiog nesuvokia situacijos ir nenori nieko keisti. Kaip Jūsų manymu šioje situacijoje vaikams būtų galima padėti?

3. Minėtame, tyrime dalyvavę pedagogai atskleidė, kad viena iš pagrindinių ir dažnai pasireiškiančių vaiko pykčio kilimo priežasčių – kai jam neleidžiama daryti tai, ko jis nori, o tai anot tyrime dalyvavusių pedagogų labai trukdo ugdymo procesui. Kaip manote, kaip šiuo atveju elgtis būtų tinkamiausia?

4. Trečdalis, minėtame tyrime dalyvavusių pedagogų teigia, kad dažnai praktikoje, vaikus turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdo kaip valdyti konfliktus, tolerancijos, bei moko kaip užmegzti kontaktą su bendraamžiais ir suaugusiais. Kuo tai reikšminga ugdant EES turinčius vaikus?

5. Mūsų atlikto tyrimo gautų duomenų pagrindu, nustatyta, kad aktualiausias problemos, su kuriomis susiduria pedagogai – sunkumai, susiję su vaiko individualiais asmenybės bruožais ir netinkamas vaikų ugdymas šeimoje. Kaip manote, kuriant glaudesnę tėvų ir pedagogų bendravimą, ar įmanoma užtikrinti, kad vaikų elgsena pasikeistų teigiama linkme? Kaip sukurti teigiamą ryšį tarp EES turinčių vaikų ir pedagogų?

6. Minėto tyrimo metu paaiškėjo, kad kiekvienas pedagogas linkęs pasirinkti jam priimtinausią strategiją, siekiant valdyti EES turinčių vaikų elgseną. Kokią strategiją Jūs dažniausiai taikote savo darbo praktikoje? Kokios priežastys lemia būtent šios strategijos pasirinkimą?

7. Mūsų tyrime dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai atsakė, kad pedagogai linkę pritaikyti fizinę aplinką vaikams, turintiems EES, sudarant galimybę jiems pabūti vienuoje. Ar Jūsų ugdomoje aplinkoje yra sukurta aplinka, pritaikyta tokių vaikų ugdymui? Kokiomis priemonėmis pritaikote fizinę aplinką tokiems vaikams?